

KAZAK TÜRKÇESİNİN SÖZ VARLIĞINDAKİ RUSÇA ALINTILAR VE SES DEĞİŞMELERİ

*Emine ATMACA**

ÖZET

Türkistan lehçeleri konuşurları ve Ruslar, çok eski dönemlerden itibaren sosyal, siyasi ve kültürel etkileşimler sonucunda kelime alışverişinde bulunmuştur. XVI. ve XVII. yüzyıllarda yerleşilen mahallin etkisiyle olsa gerek iki halk arasındaki bu kelime alış veriş münasebetleri hızla artmaya başlamıştır. Bugün Rusçada bu kelime alış verişinin çokluğunu Rusçanın köken bilgisi sözlüğünü hazırlayan Maks Fasmer'in "Etimologiçeskiy Slovar Ruskogo Yazıka" adlı çalışmasından öğreniyoruz. Aynı şekilde Kazak dil biliminin önemli temsilcilerinden K. Ahanov "Til Biliminin Negizderi", A. Hasenov "Til Bilimi" ve M. Balakayev "Kazak Til Biliminin Meseleleri" adlı çalışmalarında Rusça alıntı kelimeleri, kirme sözder (~alıntı kelimeler) başlığı altında, alıntılanan kelimelerin alınma sebeplerini ve Kazak Türkçesindeki durumlarını örneklerden hareketle vermişlerdir.

Bu makalede, Kazak Türkçesinin söz varlığındaki Rusçadan alıntı yapılan kelimeler tespit edilmiş ve bu kelimelerdeki ses olayları üzerinde durulmuştur. Kazak Türkçesinin söz varlığındaki Rusçadan alıntı kelimeler, ya doğrudan ya da dolaylı yollardan konuşma diline ve yazı diline girmiştir. Konuşma dilindeki alıntı kelimelerin büyük bir çoğunluğu Ekim (~Kazan) devriminden önce Kazak Türkçesinin ses yapısına uydurulurken devrimden sonra yazı dilindeki alıntı kelimelerde Rus imlası özellikle korunmuştur. Ekim (~Kazan) ihtilâline kadar Kazak Türkçesine Rusçadan veya Rusça aracılığıyla başka dillerden geçen kelimelerde de Rusça biçimler korunmuştur. Eklerle genişletilmiş kelimeler alınacağı zaman da Rusça alıntı kelimenin kök veya gövdesi aynen alınmış ve Rusça eklerin yerine Kazak Türkçesi kendi eklerini yerleştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dil, Kazak Türkçesi, Rusça, söz varlığı, alıntı kelime

WORDS IN KAZAKH TURKISH LEXICOLOGY BORROWED FROM RUSSIAN AND PHONETIC DIFFERENCES

ABSTRACT

Talkers of Turkistan accents and Russians had taken words from the other one and given words to the other one as a result of social, political and cultural connexion as from very old periods. XVI. and XVII.

* Arş. Gör. Dr. Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: eatmaca@sakarya.edu.tr; eatmaca07@hotmail.com

It must be due to the locality of words between the two peoples settled centuries shopping relations began to increase rapidly. XVI. and XVII. It must be due to the locality of settlement began to increase rapidly exchange of words between the two countries relations. We learn the considerable quantity of these relations from Maks Fasmer's (Russian Etimology Dictinoray was prepared by him) work named "Etimologiçeskiy Slovar Ruskogo Yazıka". Likewise, experts of Kazakh linguistics K. Ahanov by his work "Til Biliminin Negizderi", A. Hasenov by his work "Til Bilimi" and M. by his work Balakayev "Kazak Til Biliminin Meseleleri" have submitted words taken from Russian under a title as kirme sözder, facts those explain why these words had been taken and the words' conditions/positions in Kazakh Turkish by using examples.

In this article, words in Kazakh Turkish lexicology borrowed from Russian are determined and phonetic events in these words are elaborated. Words in Kazakh Turkish lexicology borrowed from Russian are added spoken and written language directly or indirectly. While a substantially amount of borrowed words in spoken language are adapted to Kazak Turkish's phonetic structure before Ekim (~Kazan) revolution, after the revolution in borrowed words which are in written language Russian spelling was conserved. Ekim (~Kazan) until the revolution from Russian into Turkish Kazakh or by Russian the words from other languages especially in the Russian forms are preserved. When the words will be extended attachments Russian quote word root or body are taken from and instead of attachment Russian Kazakh Turkish placed their attachment.

Key Words: Language, Kazakh Turkish, Russian, lexicology, borrowed word.

0. Giriş

Kıpçak (~kuzey) grubuna dâhil edilen Kazak Türkçesi, Türkistan lehçeleri içerisinde çok geniş bir sahada konuşulmaktadır. Türklük bilimi araştırmacılarına göre Kazak Türkçesi, *Nogay Türkçesi* ve *Karakalpak Türkçesi* ile birlikte Türk dilinin Batı Hun dalının Kıpçak-Nogay alt grubunda yer almaktadır. Kazak Türkçesinin batı, güney ve kuzeydoğu olmak üzere üç ağzı vardır. *Bu ağzlar arasında fonetik, morfolojik ve sentaks açısından bazı farklılıklar göze çarpmaktadır*¹. Bugün Kazak Türkçesinin yazı dili, *kuzeydoğu* ağzına dayanmaktadır.

Kaynaklarda Kazak Türkçesinin tarihi devirleri şöyle verilmektedir²:

a) *Hun tarihinden başlayıp III. ve IV. yüzyıla kadarki dönem*: Kazak Türklerinin tarih sahnesine çıkışının erken zamanlarda başladığı bilinmektedir. Şimdiki Kazakistan topraklarında eski zamanlarda ruvlardan (< urug) boylar, boylardan boyluk ittifakları, boyluk ittifaklarından da Kazak halkı oluşmuştur.

Kazak tarihindeki eski boyluk ittifakları (*Üysin* ve *Kanlı* boyları vb.) bu devirde birleşmiştir. Bu boyların toplumsal yapısı ve bazı basit kelimeleri (*ruv* (<< *urug*), *boy*, *yer-su*, *kişi adları* vb.) Yunan, İran ve Çin'in en eski yıllıklarında yer almaktadır.

¹) A. T. Kaydarov ve M. Orazov, **Türklük Bilgisine Giriş**, (çev. Vahit Türk), Birleşik Yayıncılık, İstanbul 2000, s. 174.

²) Bu dönemler hakkındaki bilgi, G. Kaliyev ve Ş. Sarıbayev'in **Kazak Diyalektolojyası**, kitabının 15-19 sayfalarından alınmıştır.

b) Eski Türk dili dönemi (V- X. yy.): Bu dönemde Kazakistan topraklarında kurulan Batı Türk Kağanlığı ile Karluk hanlıklarının birleşmesi Kazak halkının millet olma sürecini hızlandırmıştır. V-X. yüzyıllardaki eski Türk dilini, Talas, Orhon, Yenisey ve Selenge boylarında bulunan yazıtlardan öğrenmekteyiz. Bu tarihî yazıtlar, şimdi yazı dili haline gelen Türkçelerin en eski zamanlardaki dil kuruluş aşamasını dolaylı yollardan açıklamaktadır.

c) Türk dilinin orta dönemi (X-XV. yy.): Bu dönem, Kazak Türklerinin millet olma vasfını kazandıkları dönemdir. Kazak Türklerinin millet olma aşamasını sağlayan boy ve boylar topluluğunun bir araya gelmeye başlaması Moğol istilasından çok önce olmuştur. Fakat bu Moğol istilası, Deşt-i Kıpçak'taki boyların tam olarak millet haline gelmesini yaklaşık üç yüzyıl geriletmiştir.

Orta dönemde Kıpçak topluluğu ile Moğol istilaları önemli bir yer tutmaktadır. VII. ve IX. yy. akraba boyların birleşmesinden doğan bu boylar kendi aralarında ekonomik ve medeni ilişkileri geliştirmek için ittifak kurdular. Bu ittifak, zamanla dil akrabalığının oluşmasını sağlamıştır.

d) Türk dilinin ilerlemesindeki yeni dönem (XV-XIX. yy.): Bu yeni dönemde Kazak boyluk ittifakları, Kıpçak grubundan ayrılmıştır. Boylar arasında Kazak topraklarında bir olma düşüncesi doğmuştur. Böylece XV. yüzyılda ilk Kazak Hanlıkları ortaya çıkmıştır.

XVIII. yüzyılda Kazakistan topraklarında dağınık olarak varlıklarını sürdüren Kazak boyları, “*Ulu Jüz, Orta Jüz ve Kişi Jüz*” olarak üç ana boyun etrafında toplanmışlardır.

Ulu jüz, Orta jüz ve Kişi jüzlerin oluşmasında coğrafya ve tarih etkili olmuştur. Üç jüzün yaşadığı bölgeler birbirinden değişik özellikler göstermektedir. Şöyle ki, Yedisu ve güneydoğu Kazakistan'da Ulu jüz; kuzeydoğu, orta ve güney Kazakistan'da Orta Jüz; batı Kazakistan'da ise Kişi jüz boyları yaşamışlar ve halen bu bölgelerde yoğunlukla yaşamaya devam etmektedirler. Coğrafi etkenin yanı sıra tarih de jüz ayırımında etkili olmuştur. Kazakların ortaya çıktığı XV. yüzyılda Ulu jüz toprakları Moğolistan adıyla anılıyor ve Moğol hanlığı hâkimiyetinde bulunuyordu. Aynı şekilde Orta jüz toprakları eski Ak Orda, Kişi Jüz toprakları ise Noğay Ordası ve kısmen Ak Orda idaresindeydi. Hâkim siyasi yapı boyların sınıflanmasında (birleşmesinde ve ayrılmasında) etkili olmuştur. Kazak jüzleri, Rus sistemi uygulanmaya başlayana kadar toplumsal olduğu kadar siyasi bir kimliğe de sahip olmuştur³.

Boyluk ittifakların millet haline gelmesinde, ağızlarda ortak halklık dil işaretlerinin çoğunlukta olması etkilidir. Kazak milleti, Kıpçak Türkçesi içerisinde Kıpçak-Nogay ağzına ait işaretleri saklamış ve kendi içerisinde geliştirmiştir. Bu süreç, XVI. yüzyılda başlayarak XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Bazı bilim adamlarına göre Kazak Türkçesindeki ağızların oluşma zamanı, XV-XVIII. yüzyıllar arasındadır. Halk dilinin kalıplaşması ve gelişmesiyle birlikte millet dilinin temeli de ortaya çıkmıştır. Bu süreç, XVIII. yüzyılın ortalarından başlamış, Kazakistan'ın Rusya'ya katılmasına kadar devam etmiştir.

e) XIX. yüzyıldan itibaren Türk lehçelerinin gelişmesiyle başlayan yeni dönem: Bu dönemde, Kazak Türkçesi millî dil olarak kalıplaşmıştır. Ayrıca Kazak boyları, milletleşmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Kazak topraklarının Rusların egemenliklerinin altına girmesiyle birlikte Kazak halkının sosyal ve ekonomik hayatında yenilikler yaşanmaya başlamıştır. Yalnız Kazakistan'ın halen feodal durumda olması halkın siyasi, ekonomik ilişkisinin zayıflığı gibi sebepler Kazak millî dilinin oluşmasını engellemiştir. Ancak yerel halkın dilinde bazı Kazak diyalekt unsurlar korunmuştur.

⁽³⁾ Vahit Türk ve Emine Atmaca, “Kazak Türkçesindeki Ağızların Sınıflandırma Çalışmalarına Bir Bakış”, **III. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Çalıştayı**, Sakarya 2010, s. 3.

1. Ruslar, Çarlık döneminde 1552 yılında Tataristan'ın başkenti Kazan'ı istilâ etmişlerdir. Bu tarihten itibaren sömürgecilik faaliyetlerine de başlayan Ruslar, 1731 yılında Küçük Jüz'e (*Canaris*), 1734'te Orta Jüz'e (*Akaris*) ve 1738 yılında da Büyük Jüz'e (*Bekaris*) kendi egemenlikleri altına girdiklerine dair bir antlaşma imzalatmışlardır. Ruslar, 1854 yılından itibaren de Kazak topraklarını yavaş ve sistemli bir şekilde ele geçirmişlerdir. "Kazak halkı, 1916 yılına kadar Çarlık Rusyasının sömürgeci politikalarına karşı millî mücadele vermesine rağmen, Kazakistan topraklarının tamamı istila edilir"⁴. Kazakistan'ın işgal edilmesinden sonra Rusçadan geçen alıntı kelimeler adına da yeni bir dönem başlamış olur. Çünkü işgal, *kendisiyle birlikte kültürel baskıyı* da beraberinde getirmiştir⁵. Türkistan'ın diğer bölgelerinde olduğu gibi, Rus nüfusu her geçen gün Kazak nüfusunu geçmiştir. Bu sebepten Kazak Türkleri için Rusça öğrenmek mecburi hale getirilmiştir. Kazakistan'ın kırsal bölgelerinde ise durum biraz farklıdır, buralarda Ruslarla temas oldukça sınırlı olduğu için Rusçanın etkisi neredeyse yok gibidir. Buna karşılık Ruslar tarafından kurulan *Almatı* ve *Orenburg* şehirlerinde yaşayan Kazak Türkleri meslekleri icabı Rusçayı ikinci bir dil olarak öğrenmek zorunda kalmışlardır⁶.

Sovyet döneminden sonra Kazak Türkleriyle Ruslar arasındaki ilişkiler hızla artmıştır. Çarlık döneminde Kazak Türkleri, Rusçayı iyi derecede bilmelerine rağmen yine de Kazak Türkçesi her açıdan Rusçadan üstündür. XX. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına doğru ekonomik, siyasî, sosyal ve kültürel sebepler dolayısıyla şehirde yaşayan Kazak Türkleri aldıkları eğitimin de etkisiyle olsa gerek Rusçaya daha çok önem vermeye başlamışlardır. 1900'lü yılların ilk çeyreğinde iki devrim (1905 ve 1917) iç savaş (1917-1920) ve I. Dünya Savaşı yıllarında yazların çok kurak, kışların çok soğuk geçmesi hayvancılık yapan Kazak nüfusunun azalmasına ve şehirlere göç etmesine sebep olmuştur. Şehre gelen Kazak köylüsü de zamanla Rusçayı bilmenin refah içinde yaşamakla aynı olduğu kanaatine varmaya başlamış ve böylece Kazak Türkçesinin kaderi Rusça lehine değişmiştir⁷. "Rusçanın resmi bir dil olması, ilkokuldan itibaren Rusça öğretiminin mecbur tutulması"⁸ gibi sebeplerin sonucunda Kazak Türkçesine Rusçadan geçen kelimelerin kaderi de değişmiştir. Yani; Ekim devriminden önce Rusçaya giren kelimeler, Kazak Türkçesinin fonetik ve morfolojik yapısına uydurulmaya çalışılırken devrimden sonra alınan kelimeler, Rusçanın fonetik ve morfolojik yapısına uygun bir şekilde alınmıştır. Artık gerek söyleyişte gerekse yazılıştaki Rus fonetiği ve morfolojisi esas olmuştur.

Kazak Türkçesinin fonetik, morfolojik ve imla yönünden Rusçanın egemenliği altına kolayca girmesinin üç temel sebebi vardır:

a) Kazak Türkçesinin yazı dili olması çok yenidir. Özbek ve Kazan-Tatar Türkçeleri⁹ gibi eski bir yazı dili geçmişine sahip değildir.

b) Kazak Türklerinin büyük bir çoğunluğunun konargöçer bir yaşam sürmesi, Kazak Türkçesinin Rusçanın egemenliği altına girmesini hızlandırmıştır.

c) Kazak edebî dilinin XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren oluşmasına vesile olan, çocuk edebiyatı üzerine çalışmalarıyla tanınan ve misyoner İlminski'nin etkisiyle Kazak Türkleri

⁽⁴⁾ Cemile Kınacı, "Sovyetlerden Günümüze Kazakistan'da Kazak Dilinde Eğitim Politikaları", *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 5/4 Fall, s. 1306.

⁽⁵⁾ Kenan Koç, Ayabek Bayniyazov, Vehbi Başkapan, *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Akçağ yay., Ankara 2003, s. 13.

⁽⁶⁾ Ferhat Karabulut, "Dil Ölümü Sürecinde Kazak Türkçesinin Durumu", *Sosyal Bilimler Celal Bayar Üniversitesi S.B.E.*, Cilt: 2, S. 1, Manisa 2004, s. 80.

⁽⁷⁾ Ferhat Karabulut, agm. s. 82.

⁽⁸⁾ A. Bican Ercilasun, *Türk Dünyası Üzerine İncelemeler*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 38

⁽⁹⁾ Özbek Türkçesi, *Abdullah Kadiri, Abdurrauf Fitrat, Çolpon ve Aybek* gibi milliyetçi aydınların ve Çağatay Türkçesinin etkisiyle Rusça karşısında kendisini çok iyi korumuştur (Ferhat Karabulut, "Dil Ölümü Sürecinde Kazak Türkçesinin Durumu", *Sosyal Bilimler Celal Bayar Üniversitesi. S.B.E.*, Cilt: 2, S. 1, Manisa 2004, s. 79.

için bir alfabe hazırlayan *Ibray Altınсарin* (1841-1899), Kazak folklorunu ilk defa araştıran *Şokan Velihanov* (1837-1865) ve çağdaş Kazak Edebiyatı'nın kurucusu olan *Abay Kunanbay* (1845-1905) gibi şair ve yazarlar, Rus okullarından mezundular. Kazak Türkçesi yazı dili olmaya başladığı ilk aşamada Rusçadan etkilenmeye başlamıştır. İlk dönem şair, yazar ve ilim adamlarının eserlerinde Rusça kelimeler, Kazak Türkçesinin fonetiğine uydurulmaya çalışılsa da eski bir yazı dili geçmişine sahip olmadığı için Rusçanın etkisi diğer Türkistan lehçelerine göre daha derinden olmuştur.

Kazak dil biliminin kurucusu ve Arap alfabesini Kazak Türkçesine uygulayan ilk âlim *Ahmet Baytursunoğlu* (1873-1936) da Rusça-Kazak Türkçesi eğitimi veren bir okulda okumuştur. Ancak *Baytursunoğlu*, diğer Kazak âlimlerinden dille ilgili çalışmaları, özellikle Rusça terimler üzerinde ileri sürdüğü fikirleri ve izahlarla çağdaş Kazak Türkçesinin gelişmesine ve dilin bünyesine yerleşmeye çalışan Rusça kelimelerin Kazak Türkçesi karşılığının bulunması¹⁰ konusunda ayrılır. Onun Kazak Türkçesindeki alıntı kelimelerin fonetik yönden kullanılmasında dikkat edilecek hususları, Azerbaycan Araştırma ve Eğitim Cemiyetinin Bakü'de düzenlediği Birinci Türkoloji Kurultayı'nda söylediği şu sözlerden anlamaktayız:

“Başka dillerden kelimeleri yalnız bilim amacıyla değil, ihtiyacımız olduğu gerekçesiyle ve halkın konuşma dili için almaktayız.... Mesela; ‘kamissar’ kelimesi. Kazak Türkleri bu kelimeyi, ‘komyusser’ şeklinde kullanıyorlar. Şimdi ne yapmak gerekir? Bu kelimeyi, Avrupalılar hangi şekilde kullanıyorlarsa, o şekilde muhafaza etmek mi gerekir? Ama Kazak boğumlanması, bu türden bir kelime yapısını kabul etmiyor. Bundan dolayı biz, yabancı kelimeleri, Kazak Türklerinin telaffuz edebileceği biçime sokarak almayı düşünürüz. Öteki Türk halkları da aynı yolu seçmelidir. Bu durumda alıntı kelimelerin kaynağı değil, daha çok halkın konuşma dilinde almış olduğu biçim esas alınmalıdır”¹¹.

2. Kazak Türkçesinin Söz Varlığındaki Rusça Alıntılar¹²

Türk araştırmacılar, Kazak Türkçesine yabancı dillerden giren alıntı kelime alışverişini üç döneme ayırır: a) *İslam öncesi dönem* b) *İslam sonrası dönem* c) *Rus işgali dönemi*¹³. Kazak Dilbilimcilerden G. Musabayev, Kazak Türkçesine Rusçadan geçen kelimeleri, üç döneme ayırır: a) *Birinci dönem: Başlangıçtan XVII. yüzyıla kadarki dönem* b) *İkinci dönem: XVII. yüzyıl ile XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadarki dönem* c) *Üçüncü dönem: XIX. yüzyılın ikinci yarısından Ekim devrimine kadarki dönem*¹⁴. B. A. Süleymenova da Rusça alıntıları üç kısımda ele alır: a) *XVII-XIX. yüzyıllar arası* b) *XIX. yüzyıl ile XX. yüzyılın otuzlu yıllarına kadar* c) *1930 yılından günümüze kadar*¹⁵. G. Kaliyev ve E. Bolganbayev ise alıntı kelimeleri iki kısımda inceler: a) *1917 yılı Ekim (~Kazan) ihtilâline kadar giren kelimeler* b) *Ekim (~Kazan) İhtilalinden sonra giren kelimeler*¹⁶.

⁽¹⁰⁾ E. Aşa ve Roza Banbergenova, “Kazak Türklerinin İlk Lengüist ve Metodist Bilgini Olan Ahmet Baytursunoğlu Hakkında Birkaç Söz”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı 2, Güz Ankara 1996, s. 374-377.

⁽¹¹⁾ Mehmet İsmail ve Vahit Türk, “Birinci Türkoloji Kurultayı'nda Ahmet Baytursunulu'nun Bildirisi ve Bir Değerlendirme”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sayı 8, Güz, Ankara 1999, s. 410.

⁽¹²⁾ Bu makalede bir dilden başka bir dile kelime alışverişi olayı, ‘alıntı’ terimiyle karşılanmıştır. Dil biliminde ayrıca *ödüncleme* terimi de yaygın olarak kullanılmaktadır. Ödüncleme veya *ödünc kelimeler*, aynı dil ailesi ya da aynı dilin lehçe ve şiveleri arasındaki alıntılardır. Bu tür alıntılarda alınan kelimeler *ses, şekil* ve *anlam* yönünden hiçbir değişikliğe uğramazlar. Bir dilin kendi lehçe ve şivelerinden hem kelime hem de ek ödünclemesi (~fonksiyon ödünclemesi) yapılabilir.

⁽¹³⁾ Kenan Koç, Oğuz Doğan, *Kazak Türkçesi Grameri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2004, s. 11.

⁽¹⁴⁾ Amedi Hasenov, *Til Bilimi*, ‘Sanat’ baspası, Almatı 2003, s. 106-107

⁽¹⁵⁾ Mevlen Balakayev, *Kazak Til Biliminin Meseleleri (Vaprosı Kazakhskogo Yazıkoznaniya)*, “Aris” baspası, Almatı, 2008, s. 202.

⁽¹⁶⁾ G. Kaliyev ve E. Bolganbayev, *Kazırgı Kazak Tilinin Leksikologiyası men Frazologiyası*, Sözdik-Slovarı baspası, Almatı 2006, s. 147.

Turkish Studies

Bu makale, G. Kaliyev ve E. Bolganbayev'in kitabı esas alınarak hazırlandığı için alıntı kelimeler iki temel başlıkta incelenmiştir.

a) 1917 yılı Ekim (Kazan) ihtilâline¹⁷ kadar giren kelimeler

Kazak ve Rus halkları aynı mekânlarda eskiden beri birlikte yaşayan komşu milletlerdir. Bu sebepten bu milletler arasındaki kültür alışverişinin çok eski zamanlarda başladığı araştırmacılar tarafından bilinmektedir. XVI. ve XVII. yüzyıllarda yerleşilen mahallin etkisiyle olsa gerek iki halk arasındaki münasebetler daha da artmıştır. XVII. yüzyılın ortalarından itibaren Kazak halkı ile Rus imparatorluğu arasındaki ilişkiler, hızla gelişmeye başlamıştır. Bu ilişkilerin neticesinde Rusçadan Kazak Türkçesine kelime alımları da başlamıştır.

Ekim (~Kazan) devriminden önceki Kazak Türkçesinde göçebe ve yarı göçebe yaşam biçimini yansıtan kelimeler yoğunluktadır. Bu zengin söz varlığı, Kazak Türklerinin konuşma dilinde yaşamıştır. O dönemlerde Kazak Türkçesinin söz varlığında bilimsel ve teknik terimlerin yerine hayvancılık ve ziraatla ilgili kelimeler yer almıştır. Ekim devrimine kadar gelen Rusça kelimelerin her biri yalnızca *şekil* bakımından değil '*anlam*' olarak da değişmiştir. Mesela; bir nesnenin ağırlığının ölçülmesi ve bu ağırlığın gösterilmesi anlamında kullanılan Rusça *giryâ* kelimesi, çağdaş Kazak Türkçesinde '*tarazı* (terazi)' kelimesinin eşanlamlısı olarak kullanılmaktadır: *Sanaқтағы sıyırlар кірге түсірді ме?* (J. Tilekov) (Sayımdaki inekler terazide tartıldı mı?). Rusça '*ret* (*riyad*)' kelimesi, Kazak Türkçesinde *qatar* 'sıra, dizi, katar' kelimesine karşılık gelir. Çağdaş Kazak Türkçesinde bu kelimenin hem şekli hem de anlamı Rusçadaki anlamından tamamen uzaklaşmıştır. Mesela; *er bir ret öledi, korkak muñ ret öledi* (atasözü) (er kişi bir kez ölür, korkak kişi ise bin kez ölür) Buradaki *ret* kelimesi, Rusça *raz* kelimesinin yerine geçmiştir. *Keşe Nemister birge üş ret şabuvil jasadı* (B. Momışuvlı) (Dün Alman (birlikleri) üç kez hücum etti) Bu cümlede *ret* kelimesi, '*merte/mertebe*' (defa, kez, kere) kelimesiyle eşanlamlı olmuştur. Demek ki, Ekim devrimine kadar Kazak Türkleri, Rusça kelimeler için kendi öz dağarcığındaki kelimeleri ve bu kelimelerin eşanlamlılarını kullanmayı tercih etmiştir¹⁸.

Ekim (~Kazan) devrimine kadar Rusçadan Kazak Türkçesine geçen kelimelerin bazıları değiştirilmiş, yerine Kazak Türkçesi kendi iç imkânları vasıtasıyla yeni kelimeler türetmiştir. Mesela; *sirinke* "kibrit" yerine *ot* "ateş" kelimesine *+tuk* ($<L^2T^2k$) alet ismi getirilerek *ottuk* kelimesi türetilmiştir. *şak-* (*çak-*) fiiline alet, araç ve gereç adları yapan *-pak* ($<m^3A^2k$) ekinin getirilmesiyle *şakpak* kelimesi de *sirinke* (kibrit) kelimesi yerine kullanılmıştır. Ayrıca bu kelimelerden başka Çağdaş Kazak Türkçesinde *kukirt* kelimesi de *sirinke* "kibrit" kelimesi yerine kullanılır.

Kazak Türkçesine eski dönemlerde hem ses yapısı hem de anlamı değiştirilerek alınan Rusça kelimelerde üslup bilimi açısından da bazı farklılıklar görülür. Mesela; *şen* ($<$ çin) kelimesi Rusçada *rütbe*'yi ifade etmektedir. Kazak Türkçesinde bu kelime, *mansapqumar* 'makam, mevki düşkünü', *ataqqumar* 'şöhret düşkünü, makam düşkünü' insan için kullanılmıştır. Ayrıca çağdaş Kazak Türkçesinde *şen* kelimesinden *şen aluv* (rütbe, makam kazanma), *şen-şekpen* (makam, mevki, unvan, rütbe, şan, şöhret), *şendes* (aynı rütbede olan rütbesi denk), *şendi* (rütbeli, unvanı olan), *şenşil* (makam, mevki düşkünü olma durumu), *şenqumar* (makam, mevki düşkünü olma durumu) kelimeleri türetilmiş ve böylece Kazak Türkçesinin kelime hazinesi zenginleştirilmiştir¹⁹.

(¹⁷) **Ekim Devrimi** (Rusça: Октябрьская революция / Oktyabrskaya revolyutsiya), Çarlık Rusyası'nda Jülyen takvimi'ne göre 24 Ekim 1917'de, (Miladi takvime göre 7 Kasım 1917) Petrograd'daki Kışlık Saray'ın Lenin önderliğindeki Bolşeviklerin eline geçmesiyle başlayan ve Sovyetler Birliği'nin kurulmasına yol açan olaylar dizisidir. Bu bilgi, [http://tr.wikipedia.org/wiki/ Ekim Devrimi](http://tr.wikipedia.org/wiki/Ekim_Devrimi) sayfasından alınmıştır.

(¹⁸) G. Kaliyev ve E. Bolganbayev, **Kazırgı Kazak Tilinin Leksikologiyası men Frazologiyası**, Sözdik-Slovartı baspası, Almatı 2006, s. 146.

(¹⁹) G. Kaliyev ve E. Bolganbayev, age., s. 147.

Kazak Türkçesine Rusçadan veya Rusça aracılığıyla başka dillerden geçen terimlerde Rusça biçimleri korunmuştur. Eklerle genişletilmiş terimler alınacağı zaman da Rusça alıntı kelimenin kök veya gövdesi aynen alınır ve Rusça eklerin yerine Kazak Türkçesi kendi eklerini yerleştirir. Mesela; *revolyutsiya* ‘devrim’ kelimesine +*l³I²k* ekinin getirilerek *revolyutsiyalık* ‘devrimlik’; *sovhoz* ‘Sovyet döneminde devlet eliyle yönetilen tarım işletmesi’ kelimesine *sovhoznik* ‘sovhozcu’; *nagradiť* ‘ödüllendirmek’ kelimesine +*tav* ekinin eklenmesiyle *nagrattav* ‘ödüllendirmek’ kelimesinin türetilmesi gibi²⁰.

1917 yılı Ekim (~Kazan) ihtilâline kadar giren kelimeler şöyledir²¹:

1) Günlük hayatta kullanılan kelimeler

jaşık (< Rus. *yaşık*) kutu, kasa; bötelke (< Rus. *butilka*) 1. Şişe 2. İçki; böşke, möşke (< Rus. *bokça*) fiç, varil; lampı (< Rus. *lampa*) lamba, ampul; köşir (< Rus. *kuşer*) atı süren kişi; siysa (< Rus. *sitets*) pamuktan yapılmış kumaş; bötenke (< Rus. *botinki*) bot; kaloş (< Rus. *galoşi*) lastik ayakkabı; barkıt (< Rus. *barnat*) kadife; aşmőşke, aşmönke (< Rus. *vosmuška*) sekizlik; şaynek (< Rus. *çaynik*) çaydanlık; sirinke (< Rus. *serniki*) kibrit; metke (< Rus. *matitsa*) 1. Kiriş, iskambilde kız; kilet (< Rus. *klet*) hücre; kurşek (< Rus. *kryuçok*) tığ; sönke (< Rus. *sumki*) 24 saat; öşiret, şiret (< Rus. *oçered*) sıra; par (< Rus. *para*) eş; garmon (< Rus. *gornon*) akordeon; porım (< Rus. *forma*) form; bedre (< Rus. *vedro*) kova; turba (< Rus. *torba*) boru; pomış (< Rus. *pomaş*) yardım; rızkut (< Rus. *rizkut*) harcama; izves (< Rus. *izvest*) kireç; şasnay (< Rus. *çastnyy*) özel; çesney (< Rus. *çestnyy*) dürüst; bökebay (< Rus. *puhoviy*) tüylü; tarelke (< Rus. *tarelka*) tabak; samavır (< Rus. *samovor*) semaver; sönke (< Rus. *sumka*) çanta; kumejnik (< Rus. *bumajnik*) cüzdan; kampit (< Rus. *kanfeti*) şeker; kamıt (< Rus. *homut*) taşınamayan eşyalar; möşek (< Rus. *meşok*) çuval.

2) Yönetimle ilgili kelimeler

oyaz (< Rus. *uyezt*) ilçe, kaza; sot (< Rus. *sud*) mahkeme; turme (< Rus. *tyurma*) hapis; atpekēt (< Rus. *advokat*) avukat; aulnay (< Rus. *aulniy*) köylü; jandaral (< Rus. *general*) general; poştabay (< Rus. *poçtovoy*) posta memuru; mayır (< Rus. *monayor*) binbaşı; kantor (< Rus. *kontora*) büro; ciyas (< Rus. *siyezd*) kongre; protokol (< Rus. *protokol*) tutanak; içtrap (< Rus. *ştraf*) ceza; bubirnay (< Rus. *viborniy*) seçme.

3) Teknikle ilgili kelimeler

zavıt (< Rus. *zovot*) fabrika; pabrik (< Rus. *fabrika*) fabrika; maşına (< Rus. *maşına*) araba; minöt (< Rus. *minuta*) dakika; sekünt (< Rus. *sekunda*) saniye; lapke (< Rus. *lavka*) bank; pener (< Rus. *fanera*) cilalı paklama yaprağı, kaplama.

4) İlim ve kültürle ilgili kelimeler

gazet (< Rus. *gazeta*) gazete; jornal (< Rus. *jurnal*) dergi; kemnazya (< Rus. *gimnaziya*) yüksekokul; enternat (< Rus. *internat*) yatılı okul, yatılı lise; kinege (< Rus. *kniga*) kitap.

5) Taşınmayla ilgili kelimeler

pıla (< Rus. *plan*) plan; erende (< Rus. *arenda*) kira; desetina (< Rus. *desyetina*) deste, onluk; ıskalat (< Rus. *sklad*) depo²².

⁽²⁰⁾ Kaken Ahanov, **Til Biliminin Negizderi**, Joqarı oquv ornındarının qavımdastıqı, “Kitap” baspa üyi, Almatı 2002, s. 216.

⁽²¹⁾ Kelimelerin büyük bir çoğunluğu, G. Kaliyev ve E. Bolganbayev’in **Kazırgı Kazak Tilinin Leksikologiyası men Frazologiyası**, “Sözdik Slovar” baspası, Almatı 2006 kitabından alınmıştır.

⁽²²⁾ G. Kaliyev ve E. Bolganbayev, **Kazırgı Kazak Tilinin Leksikologiyası men Frazologiyası**, Sözdik-Slovarı baspası, Almatı 2006, s. 145.

6) Ölçüyle ilgili kelimeler

arşın (< Rus. *arşin*) arşın; put (< Rus. *put*) eski bir Rus ağırlık ölçü birimidir. Put'un metrik değeri, 16,38 kg denktir²³; sajin (< Rus. *sajen*) ölçü birimi, önceden bir elin parmak uçlarından ikinci elin parmak uçlarına kadarki mesafenin adıdır²⁴; şilyuz (< Rus. *slyuz/şlyuz*) ölçü birimi, suyun derinliğini ölçmek için kullanılan uzun değneğin adıdır²⁵.

7) Kazak Türkçesinde karşılığı olmadan Rusçadan alınan kelimeler

poezd tren; *parohod* vapur; *brigada* ekip; *parovoz*: lokom.

8) Rusçadan Kazak Türkçesine geçen yazılışı aynı anlamı farklı olan kelimeler

Rusçada 'kantar taşı, terazi taşı' anlamında olan *gırya* kelimesi, Kazak Türkçesinde 'terazi' anlamında kullanılır.

Öyküntüler²⁶

Rusçadan Kazak Türkçesine yalnızca alıntı kelimeler girmemiştir. Anlam aktarması yoluyla da Rusçanın anlam yapısını barındıran pek çok ifade Rusçadan Kazak Türkçesine geçmiştir. K. Ahanov,²⁷ diller arasındaki bu ilişkiyi *köşürme* (~calque) olarak terimlendirmiş ve şöyle tanımlamıştır: “*Yabancı kelimeler, kelime gruplarının yapısına göre türetilen ve onların çevirisi olan kelime ve kelime gruplarıdır.*” Kazak Türkçesinde en bilinen öyküntü, *koljazba* isim+isim tamlaması şeklinde oluşturulan yapıdır. *Koljazba* kelimesi, Rusçadaki *ruk 'el'* ve *pismo 'yazı' (pisat 'yazmak (fiilinin mastarı))* kelimelerinin birleşmesiyle oluşturulmuş *rukopis'* tamlamasına bakılarak yapılmıştır²⁸.

b) Ekim (~Kazan) ihtilâlinde sonra giren kelimeler

Köken bakımından yabancı dillere ait kelimeler her dilin söz varlığında bulunur. Dillerdeki alıntı kelime sayısının azlığı veya çokluğu tarihî olaylarla bağlantılıdır. Türkçe konuşan

⁽²³⁾ S. İ. Ojegov- N. Yu. Şivedova, *Tolkaviy Slovar Ruskogo Yazıka*, Moskova 2009 s. 631.

⁽²⁴⁾ Emine Atmaca, “Kazak Türkçesinde Ölçü ve Ölçü Adları”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 27. Sayı, Ankara 2011, s. 27.

⁽²⁵⁾ Emine Atmaca, agm., s. 29.

⁽²⁶⁾ Fransız dil biliminin önemli isimlerinden biri Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü'nde* bu öyküntü (Fr. calque) terimini şöyle açıklamaktadır: “*bir dilden öbürüne, genellikle sözcüğü sözcüğüne çeviri yoluyla içerik ve – bileşik biçimler söz konusu olduğunda- sıralanış düzeni aktarma; bu işlem sonucunda ortaya çıkan biçim*” (1998: 163)dir.

Bu dil bilimi terimi için A. Buran, E. Alkaya, Ş. Haluk Akalın ve G. Karaağaç çalışmalarında ‘*anlam aktarması*’ (~loan translation/semantic loan/ calque/loanshift) terimini kullanmayı tercih etmişlerdir. G. Karaağaç, bu anlam olayını şöyle açıklamıştır: *Bu tür alıntılarda kelimenin ses ve kuruluş yapısı alıcı dilden, anlamı ise verici dildedir* (“Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*”, Ankara 1997, s. 503-504). Bu konu üzerinde son çalışma, Selim Oktay Karaca’ya aittir. Karaca, Berke Vardar’ın tanımından hareketle ‘*öyküntü*’ terimini kullanmıştır.

Köşürme (~calque)‘ler, yalnızca anlam aktarması veya anlama dayalı yapılamamaktadır. Bu sebepten bu terimi şimdilik en iyi karşılayan Türkçe terim, *öyküntü*’dür. Dolayısıyla bu çalışmada *öyküntü* terimi kullanılmıştır.

Amedi Hasenov’a göre öyküntüler, a) *Kelime yapımında öyküntü (leksik)* b) *Anlama dayalı öyküntü (~semantik)* c) *Deyim öyküntüsü (~frazеologiya)* d) *Söz dizimi öyküntüsü (~sentaks)* olarak dört kısma ayrılır. Kelime yapımında öyküntü; Rusça *zemledeliye* (jer öndev) Latincedeki “*agricultura*”; Rusça *polusvet* ‘yarı sosyete, yarı kibar âlemi’ Fransızca’nın “*demimonde*” kelimesinden yapılmıştır. Anlama dayalı öyküntü; Rusça *utonçenniy* (seçici, ince, zarif, süslü, şık) kelimesi, Fransızca *raffine* kelimesinden etkilenecek oluşturulmuştur. *Deyim öyküntüsü*; Fransızcadaki *frendre les mesures* kalıbı, Rusçada *prinyat*‘ meri ‘önlem almak’ olarak çevrilmiştir. *Söz dizimi öyküntüsü*; yabancı bir dilin kalıplarında oluşturulmuş yapıların (deyim, atasözü, özlü sözler, kalıp ifadeler) birebir benzetilerek yapılmasıdır (Amedi Hasenov, *Til Bilimi*, ‘Sanat’ baspası, Almatı 2003, s. 109).

⁽²⁷⁾ Kaken Ahanov, *Til Bilimine Kırıspe*, “Mektep” Baspası, Almatı 1965, s. 233-234.

⁽²⁸⁾ Kaken Ahanov, *Til Biliminin Negizderi*, Joqarı oquv ornındarınıñ qavımdastıqı, “Kitap” baspa üyi, Almatı 2000, s. 213.

halkların (*Azerbaycan, Türkmen, Kırım-Tatar, Özbek, Uygur, Başkurt, Kazak, Karakalpak, Kumuk, Kazan-Tatar, Hakas, Şor, Tuva, Teleüt, Yakut vb.*) dillerinde Rusçadan girmiş birçok kelime vardır. Kazan (~Ekim) devriminden önce veya sonra giren kelimeler sıkça kullanılmıştır. Devrime kadar giren Rusça kelimeler, Kazak Türkçesine *ağız* yoluyla girmiştir. Devrimden sonra giren kelimelerin büyük bir çoğunluğu ise eğitim dolayısıyla yani; yazı aracılığıyla girmiştir. Türk lehçe ve şivelerine Rusçadan alıntılarının girmesi, daha çok *Sovyet döneminde* olmuştur. Sovyet döneminde giren bu kelimelerin büyük bir kısmı, *bilim ve tekniğin, medeniyet ve edebiyatın* çeşitli sahalarıyla ilgili terimler ile Sovyet yaşam tarzının getirdiği kelimelerdir. Mesela; *Sovyet* ‘meclis’, *kolhoz* ‘kolektif çiftlik’, *sovhoz* ‘devlet çiftliği’, *zveno* ‘halka’, *ferma* ‘çiftlik’, *samol’yot* ‘uçak’, *brigadir* ‘ekip başı’, *agronom* ‘ziraat mühendisi’, *injener* ‘mühendis’, *komsomol* ‘komsomol’, *deputat* ‘milletvekili’, *industriya* ‘endüstri’, *avtomat* ‘otomatik silah’, *koçegar* ‘ocakçı’, *tornacı* ‘tornacı’, *stanok* ‘tezgâh’, *basseyn* ‘havuz’, *insititut* ‘enstitü’, *roman* ‘roman’, *povest* ‘öykü’, *libretto* (< Rus. < İt.) ‘kitapçık’, *volt* ‘volt’, *optika* ‘optik’, *atom* ‘atom’²⁹.

Alıntı kelimelerin başında yer alan ötümsüz-sızıcı- arka damak #h / #h (*hırıltılı*) sesleri, Kazak Türkçesinin konuşma ve yazı dilinde ötümsüz-patlayıcı-ön damak #g sesine dönüşmüştür. Mesela; *gidromehanika* ‘hidromekanik’ gibi.

Kazak Türkçesinin ağızları ile Rusça arasındaki kelime alışveriş ilişkisi eşit düzeyde gerçekleşmemiştir. Kazak Türkçesinin güney ve kuzey-doğu ağızlarına nazaran Kazakistan’ın batı eyaletindeki Kazak Türkleri, Ruslarla ilişkiye çok erken dönemde girdiklerinden bu ağızda Rusçadan alıntı kelimeler daha yoğunluktadır. *Bu ağızda özellikle Rusçadan ziraatla ilgili kelimeler alınmıştır*³⁰.

3. Kazak Türkçesine Ses Olaylarına Uğrayarak Rusçadan Geçen Kelimeler

Yabancı kelimeler, verici dilin ses yapısıyla bir dilin söz varlığına girebildiği gibi, alıcı dilin ses yapısıyla da söz varlığına katılabilirler. Böylece kelimeler ses özelliği bakımından girdikleri dilin yapısına uygun hale gelirler ve bu uygun hale gelmenin derecesini, alınma şartları belirler³¹.

2.1 ÜNLÜLERLE İLGİLİ SES OLAYLARI

2.1.1 Ünlü Değişmeleri

Rusçadan Kazak Türkçesine geçen alıntı kelimelerde genellikle *damak uyumu* (~kalınlık-incecik uyumu) ve *dudak uyumu* (~düzlük- yuvarlaklık) sağlanmaya çalışılmıştır.

Tespit ettiğimiz örneklerden anlaşılacağı üzere *a > e*, *a# > e#*, *ı > i*, *o > ö*, *u > ü* vb. incelmelerinin temel sebebi, dış sesleri *ş, j, ç* ile yarı ünlü y ünsüzleridir.

Kalın ünlülerin incelmesi:

a/ > e/: **kumejnik** (< Rus. *bumajnik*) cüzdan; **bökebay** (< Rus. *puhavıy*) tüylü; **metke** (< Rus. *matitsa*) kiriş; **kerüvet** (< Rus. *krovat*) karyola.

a# > e#: **sönke** (< Rus. *sumka*) çanta; **bötelke** (< Rus. *butılka*) 1. Şişe 2. İçki; **aşmönke** (< Rus. *voşmuşka*) sekizlik; **erende** (< Rus. *arenda*) kira; **lapke** (< Rus. *lavka*) bank; **möşke** (< Rus. *bokça*) fiç, varil; **poruke** (< Rus. *poruka*) garanti; **turme** (< Rus. *tyurma*) hapis; **sümke** (<

⁽²⁹⁾ Kaken Ahanov, **Til Bilimine Kirispe**, “Mektep” Baspası, Almatı 1965, s. 224.

⁽³⁰⁾ Ramazan Bilir, **Kazak Türkçesi ve Batı Ağzının Fonetik, Leksikolojik Özellikleri**, Kazakistan Kızılorda Korkut Ata Devlet Üniversitesi Türk Dünyası Kızılorda Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (Yayınlanmamış Lisans Tezi) (Danışman: Janar Uspanova), Kızılorda 2008, s. 36.

⁽³¹⁾ Günay Karaağaç, “Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, sayı 552, Ankara 1997, s. 504.

Rus. *sumka*) çanta; **karzelke** (< Rus. *karzina*) sepet, **maşine** (< Rus. *maşina*) arab, **tarelke** (< Rus. *tarelka*) tabak.

ı/>e/: **bötelke** (< Rus. *butilka*) 1. Şişe 2. İçki; **çesney** (< Rus. *çestny*) dürüst; **prazney** (< Rus. *prazdny*) aylak.

ı/ > i/: **jaşık** (< Rus. *yaşık*) kutu, kasa.

o/ > e/: **möşek** (< Rus. *meşok*) çuval; **kurşek** (< Rus. *kryuçok*) tığ; **bedre** (< Rus. *vedro*) kova.

o/ > ö/: **nömir** (< Rus. *nomer*) numara; **bötenke** (< Rus. *botinki*) bot; **möşke** (< Rus. *boçka*) fiçi, varil.

u/ > i/: **poriçik** (< Rus. *poruçik*) eski Rus ordusunda mülazım subayı.

u/ > ü/: **müştü** (< Rus. *mundştuk*) pipo; **sümke** (< Rus. *sumka*) çanta; **lüstra** (< Rus. *lyustra*) avize. (yarı ünlü “y” sesinin inceltici etkisiyle)

İnce ünlülerin kalınlaşması:

i/ > a/: **aulnay** (< Rus. *aulniy*) köylü.

i/ > ı/: **rızkut** (< Rus. *rizkut*) harcama.

e/ > a/: **oyaz** (< Rus. *uyezd*) ilçe, kaza.

Dar ünlülerin genişlemesi:

ı/ > a/: **bökebay** (< Rus. *puhavıy*) tüylü; **şasnay** (< Rus. *çastny*) özel.

ı/ > e/: **sönke** (< Rus. *sutki*) 24 saat; **bötenke** (< Rus. *botinki*) bot; **jerebe** (< Rus. *jrebiy*) kura; **sirinke** (< Rus. *serniki*) kibrit.

u > o: **jornal** (< Rus. *jurnal*) dergi; **oyaz** (< Rus. *uyezd*) ilçe, kaza; **doğa** (< Rus. *duga*) boyunduruk, kavis; **somo** (< Rus. *summa*) toplam. Ahanov, *u* sesinin *o* sesine dönüşmesini, hiçbir eki olmayan kök kelimelerde iki ünsüz arasında kalın- dar-yuvarlak *u* sesinin bulunmamasından kaynaklandığını söyler³².

u > ö: **sönke** (< Rus. *sumka*) çanta; **sönke** (< Rus. *sumki*) 24 saat; **bötelke** (< Rus. *butilka*) 1. Şişe 2. İçki; **aşmönke** (< Rus. *vosmuşka*) sekizlik; **bökebay** (< Rus. *puhavıy*) tüylü; **minöt** (< Rus. *minuta*) dakika; **bölke** (< Rus. *bulka*) dikdörtgen şeklinde yapılan ekmek.

Geniş ünlülerin yuvarlaklaşması:

e/ > ö/: **möşek** (< Rus. *meşok*) çuval.

Yuvarlak ünlülerin düzleşmesi:

o/ > ı/: **zavıt** (< Rus. *zovod*) fabrika; **mayır** (< Rus. *moyor*) binbaşı.

u/ > ı/: **bulık** (< Rus. *plug*) saban; **Orıs** (< Rus. *Rus*) Rus

Yuvarlak ünlülerin daralması:

o/ > u/: **kuramis** (< Rus. *koromislo*) su taşımak için omuzda kullanılan sırtık.

(³²) Kaken Ahanov, **Til Biliminin Negizderi**, Joqarı oquv ornındarının qavımdastıqı, “Kitap” baspa üyi, Almatı 2002, s. 208.

Yuvarlak ünlülerin genişlemesi:

Rusçada kelimelerin ilk hecesindeki vurgusuz #o sesi, #a sesi olarak telaffuz edilir. Kazak Türkçesindeki bazı Rusça kelimeler, Rusçadaki #o yazılmakta ve telaffuzu da Rusçada olduğu gibi #a söylenmektedir. Ancak çoğu zaman bazı kelimelerin yazılışında telaffuz esas alınarak vurgusuz #o sesi, #a olarak yazılmaktadır. Mesela; **atvet** (< Rus. otvet) cevap.

o/ > a/: **poştabay** (< Rus. poştovoy) posta memuru; **samavır** (< Rus. samovar) semaver; **garmon** (< Rus. gormon) akordeon; **pavest** (< Rus. povest) uzun hikâye; **padval** (< Rus. podval) 1. Gazetenin alt kısmı, bu kısımda yazılan yazı 2. Bodrum, mahzen; **uvraş** (< Rus. roj') çavdar, **zavıt** (< Rus. zovod) fabrika.

Kazak Türkçesinde *a > ı, e > i* olması, Türkçe kelimelerde genellikle ilk hecede meydana gelen bir ses değişimidir. Rusçadan alıntı yapılan kelimelerde ise bu ses değişimi, ilk hece yerine ikinci ve sonraki hecelerde gerçekleşmektedir. Mesela; **a/ > ı/:** **lampı** (< Rus. lampa) lamba; ampul; **barkıt** (< Rus. barlat) kadife; **oblıs** (< Rus. oblast') eyalet, vilayet; **şasnay** (< Rus. çastny) özel; **dambı** (< Rus. damba) nehir üzerindeki bent; **pomiş** (< Rus. pomaş) yardım; **samavır** (< Rus. samovar) semaver; **e/ > ı/:** **patıraptauw** (< Rus. poteryat') kaybetmek; **zalış** (< Rus. zalej) maden yatağı; **e/ > i/:** **nömır** (< Rus. nomer) numara; **kämpit** (< Rus. konfeta) şeker; **nemis** (< Rus. nemets) Alman halkından olan kimse.

Bazen de Rusça kelimenin aslı *damak uyumu* (~kalınlık-incelik uyumu)'na uyarken, Kazak Türkçesine geçişte kelimenin -konuşma dilinde bazı ünsüzlerin inceltici etkisiyle olsa gerek-damak uyumuna uymadığı görülür. Mesela; **-a- > -e-:** **lapşe** (ötümsüz-sızıcı-diş eti ş'nin inceltici etkisi) (< Rus. lapşa) erişte çorbası.

2.1.2 Ünlü düşmesi: Rusçadan alınma kelimelerin bazılarında ünlü düşmesi olayı görülmektedir.

a# > Ø#: **minut** (< Rus. minuta) dakika; **sekunt** (< Rus. sekunda) saniye; **pener** (< Rus. fanera) ahşap kaplama; **pabrik** (< Rus. fabrika) fabrika; **kantor** (< Rus. kantora) büro; **kämpit** (< Rus. konfeta) şeker; **par** (< Rus. para) eş, çift; **porım** (< Rus. forma) form; **gazet** (< Rus. gazeta) gazete; **koordinat** (< Rus. koordinata) koordinat; **skrit** (< Rus. skirda) loda, küme, yığın; **iskirt** (< Rus. skirda) (ot ya da ekin yığını).

i # > Ø#: **kaloş** (< Rus. galoşi) lastik ayakkabı.

2.1.3 Ünlü türemesi: Rusçadan alınma kelimelerin bir kısmında ünlü türemesi olayı görülmektedir. Ünlü türemeleri hem *ön* hem *iç ses* hem de *son seste* görülmektedir.

a türemesi: **siysa** (< Rus. sitets) pamuktan yapılmış kumaş; **şita** (< Rus. şit) kalkan.

e türemesi: **jerebe** (< Rus. jrebiy) kura; **kerüvet** (< Rus. krovat) karyola; **uçaske** (< Rus. uçastok) 1. Arsa, arazi 2. Askeri bölge, saha.

ı türemesi: **ıskalat** (< Rus. sklad) depo; **ıstanok** (< Rus. stanok) tezgâh; **ıstaj** (< Rus. staj) çalışma süresi; **ıstatus** (< Rus. status) statü; **ıştırıp** (< Rus. ştraf) ceza; **pılan** (< Rus. plan) plan; **porım** (< Rus. forma) form; **ızbıruy** (< Rus. sbruya) at takımı, binek takımı.

i türemesi: **ışkaf** (< Rus. şkof) dolap; **ışkala** (< Rus. şkala) ölçek; **ıstrebitel** (< Rus. strebitel) avcı uçağı; **ıskitke** (< Rus. skidqa) indirim; **ıstantsiya** (< Rus. stantsiya) istasyon; **ıspektr** (< Rus. spektr) (tayf çizgileri, bileşik bir ışın demetinin bir biçmeden geçtikten sonra ayrıldığı basit renklerden oluşmuş görüntü); **ıspirt** (< Rus. spirt) ispirto; **ıştepsel'** (< Rus. ştepsel') fiş; **ıştrek** (< Rus. ştrek) maden ocaklarında açılan yer altı yolu, galeri; **ışkiv** (< Rus. şkiv) kasnak,

makara; **işpil** (< Rus. *şpil*) 1. Kûlah 2. Denizcilikte viç; **işprits** (< Rus. *şprits*) şırınga; **İstalin** (< Rus. *Stalin*); **kinege** (< Rus. *kniga*) kitap; **kilet** (< Rus. *klet*) hücre; **kinâz** (< Rus. *knyaz*) prens.

Ruşçadan geçen *metr* ve *litir* kelimeleri, Kazak Türkçesi konuşma dilinde *metir* ‘metre’ ve *litir* ‘litre’ şeklinde iki ünsüz arasında bir ünlü ilave edilerek söylenir. Ayrıca Rusçadan geçen *kiosk* ‘büfe’, *tank* ‘tank’, *propusk* ‘giriş kartı’, *disk* ‘disk’ kelimeleri, Kazak Türkçesi konuşma dilinde *kioski*, *tanki*, *propuski*, *diski* şeklinde son sesine dar-düz-ince *i#* ünlü ilave edilerek söylenir³³.

o türemesi: Orıs (< Rus. *Rus*) Rus.

ö türemesi: börene (< Rus. *brevno*) kütük.

u türemesi: kurşek (< Rus. *kryuçok*) tığ; **uştap** (< Rus. *ştap*) baskı kalıbı, mühür; **uvraş** (< Rus. *roj*) çavdar.

ü türemesi: püliş (< Rus. *plyuş*) pelüş; **üstel** (< Rus. *stol*) masa (Bugün bu kelime, hem konuşma dilinde hem de yazı dilinde türeme şekliyle varlığını sürdürmektedir.).

2.1.4 Ünlü Benzeşmesi: Bir ünlünün herhangi bir ses olayı sonucunda diğer bir ünlüyü etkilemesi, kendisine benzetmesine denir. Bu ses olayı, boğumlanma noktaları birbirine yakın ünlüler arasında meydana gelir. Ünlü benzeşmesi, ünlünün bir diğer ünlüyü benzetmesi yönüne göre ikiye ayrılır: a) *Gerileyici Benzeşme* b) *İlerleyici Benzeşme*.

Kazak Türkçesine Rusçadan giren kelimeler daha çok *gerileyici benzeşme* yoluyla damak uyumuna uydurulmuştur.

a) Gerileyici Benzeşme: erende (< Rus. *arenda*) kira; **ıskalat** (< Rus. *sekelat*) depo; **pener** (< Rus. *fanera*) fener; **köşir** (< Rus. *kuçer*) eğitmen; **enternat** (< Rus. *internat*) yatılı okul, yatılı lise; **rızkut** (< Rus. *rizkut*) harcama; **jandaral** (< Rus. *general*) general; **öşiret** (< Rus. *oçered*) sıra; **sönke** (< Rus. *sumki*) 24 saat; **bötenke** (< Rus. *botinki*) bot; **metke** (< Rus. *matitsa*) döşeme kalası, döşeme kirişi.

b) İlerleyici Benzeşme: kinege (< Rus. *kniga*) kitap; **mayır** (< Rus. *mayor*) binbaşı; **erende** (< Rus. *arenda*) kira; **tarelke** (< Rus. *tarelka*) tabak; **bedre** (< Rus. *vedro*) kova; **sirinke** (< Rus. *serniki*) kibrit; **aulnay** (< Rus. *aulniy*) köylü; **sekünt** (< Rus. *sekunda*) saniye; **möşek** (< Rus. *meşok*) çuval; **şasnay** (< Rus. *çastnyy*) özel; **metke** (< Rus. *matitsa*) döşeme kalası, döşeme kirişi.

2.2. ÜNSÜZLERLE İLGİLİ SES OLAYLARI

2.2.1 Ünsüz değişimleri

2.2.1.1 Ön seste

Türk dilinde kelime başında bulunan bütün *#y*'ler Kazak Türkçesinde *#j*'dir. Bu kural, Kazak Türkçesi için o kadar hâkim bir ses değişimidir ki, Rusçadan alıntı yapılan kelimelerde de görülür. Mesela; **jamşık** (< Rus. *yamşık*) posta arabası, arabacı; **jarmenke** (< Rus. *yarmanka*) 1. Fuar, Pazar 2. Eğlence 3. Gürültü, patırtı; **jaşık** (< Rus. *yaşık*) kutu, kasa.

Kazak Türkçesinde Arapça ve Farsçadan alınan kelimelerde olduğu gibi Rusça alıntı kelimelerde de sızıcı *#f*'ler > ötümsüz- patlayıcı *#p*'ye dönüşür. Mesela; **#f** > **#p**: **pener** (< Rus. *fanera*) fener; **pabrik** (< Rus. *fabrika*) fabrika; **porım** (< Rus. *forma*) form; **f/** > **p/**: **kampeske** (< Rus. *konfiskatsiya*) el koyma, haciz.

(³³) Kaken Ahanov, *age.*, s. 343.

Türk dilinde kelime başında bulunan ötümsüz- patlayıcı ç'ler Kazak Türkçesinde ötümsüz- sızıcı ş'dir. Bu ses değişimi, Rusçadan alıntı yapılan kelimelerde de görülür: Mesela; #ç > #ş: **şaynik** ~ **şaynek** (< Rus. *çaynik*) çaydanlık; **şen** (< Rus. *çin*) rütbe; ç/ > ş/: **poştabay** (< Rus. *poçtovoy*) posta memuru; **köşir** (< Rus. *kuçer*) eğitmen; **öşiret**³⁴ (< Rus. *oçered*) sıra; **kurşek** (< Rus. *kryuçok*) tığ; **möşke** (< Rus. *boçka*) fiçı, varil; ç# > ş# **peş** (< Rus. *peç*) 1. Soba, ocak 2. Fırın.

#v > #b: **bolıs** (< Rus. *volost*) nahiye (Kazak Türkçesinde diş –dudak #v sesi olmadığı için bu ses, ötümlü-patlayıcı-dudak #b sesine, ilk hece dışında ikinci hecede yuvarlak- geniş- kalın –o- ünlüsünün bulunmamasından bu ses de dar-düz-kalın –ı- sesine dönüşmüştür.); **bubirnay** (< Rus. *vibrnyj*) seçme; **bedre** (< Rus. *vedro*) kova.

#b > #k: **kumejnik** (< Rus. *bumajnik*) cüzdan.

#b > #m: **möşke** (< Rus. *boçka*) fiçı, varil.

#g > #j: **jandaral** (< Rus. *general*) general.

#h > #k: **kamıt** (< Rus. *homut*) hamut.

#s > #c: **ciyas** (< Rus. *siyezd*) kongre.

m/ > n/: **sönke** (< Rus. *sumka*) çanta; **sönke** (< Rus. *sumki*) 24 saat.

n/ > k/: **barkıt** (< Rus. *barnat*) kadife.

s/> ş/: **aşmönke** (< Rus. *vosmuşka*) sekizlik.

v/ > p/: **lapke** (< Rus. *lavka*) bank; **atpekət** (< Rus. *advokat*) avukat.

2.2.1.2 İç seste

-ç- > -ş-: **semişke** ~ **semiçke** (< Rus. *semeçki*) çekirdek.

-j- > -c- : **sacen** (< Rus. *sajen*) 7 İngiliz fut'una denk bir ölçü birimidir³⁵.

-j- > -ş- : **furaşka** (< Rus. *furajka*) kasket.

-v- > -b-: **bökebay** (< Rus. *puhoviy*) tüylü.

2.2.1.3 Son seste

d# > t#: **ret** (< Rus. *ryad*) sıra; **met** (< Rus. *med*) bal; **tetrət** (< Rus. *tetrad*) defter; **zavot** (< Rus. *zovod*) fabrika.

d# > t#: **sot** (< Rus. *sud*) mahkeme.

j# > ş#: **etaş** (< Rus. *etaj*) kat; **çertyoş** (< Rus. *çertyoj*) resim, kroki; **zalış** (< Rus. *zalej*), **uvraş** (< Rus. *roj*) çavdar.

Rusçada son sesinde diş-dudak v#'si barındıran kelimeler, Kazak Türkçesine geçerken ötümsüz-patlayıcı p# sesine dönmektedir. Rusçada v# olarak yazılan kelime, Rus telaffuzunda f#'lidir. Dolayısıyla Kazak Türkleri, Ruslardan işittiği kelimelerdeki bu ötümsüz- sızıcı f#'yi Türk dilinin aslı seslerinden biri olmaması sebebiyle ötümsüz- patlayıcı p# olarak çıkarmakta ve yazmaktadır. Mesela; v# > f #> p#: **arhip** (< Rus. *arxiv*) arşiv; **kollektip** (< Rus. *kollektiv*) kolektif; **Asanıp** (< Rus. *Asanov*)³⁶; v/ > f/ > p/: **lapke** (< Rus. *lavka*) bank; f# > p#: **ıştırıp** (< Rus. *ştraf*) ceza.

⁽³⁴⁾ Kelime, çoğu zaman *şiret* şekline de dönüşür.

⁽³⁵⁾ Maks Fasmer, *Etimologičeskiy Slovar Ruskogo Yazıka*, Progress. III- 1987, s. 545.

⁽³⁶⁾ Kenan Koç, Oğuz Doğan, *Kazak Türkçesi Grameri*, Gazi Kitabevi, Ankara 2004, s. 168.

2.2.2 Ünsüz Düşmesi: Kazak Türkçesinde Rusçadan alıntı bazı kelimelerin sonunda yer alan *d#* ve *t#* ünsüzleri düşer.

d# > Ø#: *ciyas* (< Rus. *siyezd*) kongre; *oyaz* (< Rus. *uyezd*) ilçe, kaza.

t# > Ø#: *izves* (< Rus. *izvest*) kireç; *oblus* (< Rus. *oblast*) eyalet, vilayet.

2.2.3. Ünsüz Tekleşmesi: Kelimelerin son ses ünsüzlerindeki aslı ikizliğin tekleşme yoluyla kaybolmasıdır. Mesela; **m# > Ø#:** **kilogram** (< Rus. *kilogram* < Fr. *kilogramme*); kilogram; **gram** (< Rus. *gram* < Fr. *gramme*) gram.

2.2.4 Ötümlüleşme: Ötümsüz ünsüzlerin ötümlüleşmesidir. Ötümlüleşme, yalnızca ön seste görülür. Mesela; **#p > #b:** **bökebay** (< Rus. *puhavıy*) tüylü; **bulık** (< Rus. *plug*) saban. Ayrıca Rusça *ştap* ‘kurmaya’ kelimesi, Kazak Türkçesine *ştab* olarak geçmiştir. Türk dilinde kelime sonunda ötümlü ‘b, c, d, g’ ünsüzleri yoktur. *ştab* kelimesi, Kazak Türkçesinde istisnai bir şekilde yer alır.

Rusçadan geçen *sdelat* ‘etmek, yapmak’, *sdelka* ‘alışveriş’, *sberkassa* ‘tasarruf sandığı’ kelimeleri, Kazak Türkçesi konuşma dilinde *zdelat*, *zdelka* ve *zberkassa* şeklinde ötümlü olarak söylenir.

2.2.5 Ötümsüzleşme: Ötümlü ünsüzlerin ötümsüzleşmesidir. Ötümsüzleşme, ön seste, iç seste ve son seste olmak üzere üç şekilde görülür:

Ön seste

#g > #k: **kemnazyia** (< Rus. *gimnaziya*) yüksekokul; **kaloş** (< Rus. *galoşi*) pabuç.

d/ > t/: **atpekter** (< Rus. *advokat*) avukat.

İç seste

d/ > t/: **iskitke** (< Rus. *skidqa*) indirim.

Son seste

b# > p#: **gerp** (< Rus. *gerb*) bayrak, arma.

g# > k#: **rıçak** (< Rus. *rıçag*) manivela, kaldıraç kolu, kol; **bulık** (< Rus. *plug*) saban

d# > #t: **sekünt** (< Rus. *sekunda*) saniye; **öşiret** (< Rus. *oşered*) sıra; **padyezt** (< Rus. *podyezd*) giriş, kapı; **razryat** (< Rus. *razryad*) derece, kategori; **jert** (< Rus. *jerd*) sırım; **iskirt** (< Rus. *skirda*) (ot ya da ekin yığını); **put** (< Rus. *pud*) Ruslarda eskiden 16,3 kiloluk ölçme birimidir³⁷.

2.2.6 Ünsüz Benzeşmesi: Bir ünsüzün herhangi bir ses olayı sonucunda diğer bir ünsüzü etkilemesi, kendisine benzetmesine denir. Kazak Türkçesinde bu ses olayı çok az görülür. Ahanov, ‘etmek, yapmak’ anlamına gelen Rusça *sdelat* kelimesinin *zdelat* şeklinde söylenmesinin gerileyici benzeşmeye güzel bir örnek olduğunu söyler³⁸. Kazak konuşma dilinde Rusçadan geçen *advokat* ‘avukat’ kelimesinin *atpekter* şeklinde söylenmesi de ünsüz benzeşmesine bir örnektir.

2.2.7 Ünsüz Türemesi: Organik fonksiyonu olmayan bir ses olayıdır.

Ø/ > k/: **metke** (< Rus. *matitsa*) döşeme kalası, döşeme kirişi.

⁽³⁷⁾ Emine Atmaca, “Kazak Türkçesinde Ölçü ve Ölçü Adları”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 27. Sayı, Ankara 2011, s. 27.

⁽³⁸⁾ Kaken Ahanov, *Til Biliminin Negizderi*, Joqarı oquv ornındarınıñ qavımdastıqı, “Kitap” baspa üyi, Almatı 2002, s. 335.

Ø/ > y/: **siysa** (< Rus. *sitets*) pamuktan yapılmış kumaş; **maşiyne** ~ **maşiyne** (< Rus. *maşina* <Fr. machine) makine.

2.2.8 Ünsüz Düşmesi: Ünsüz düşmesi, özellikle ötünsüz- patlayıcı *t* ve *s* seslerinde görülür.

> Ø#: **siysa** (< Rus. *sitens*) pamuktan yapılmış kumaş.

#t > #Ø: **nemis** (< Rus. *nemets*) Alman halkından olan kimse.

#t > Ø#: **oblıs** (< Rus. *oblast'*) eyalet, vilayet; **teks~ tekst** (< Rus. *tekst* < İng. *tekst*)
metin.

2.2.9 Ünsüz Yutulması: Çeşitli fonetik sebeplerden dolayı ön ses ve iç sesteki bazı ünsüzler yutulur.

#v > #Ø: **aşmönke** (< Rus. *vosmuşka*) sekizlik.

d/ > Ø/: **prazney** (< Rus. *prazdnıy*) aylak.

t/ > Ø/: **şasnay** (< Rus. *çastnıy*) özel, **uçaske** (< Rus. *uçastok*) 1. Arsa, arazi 2. Askeri bölge, saha.

y/ > Ø/: **turme** (< Rus. *tyurma*) hapis; **kinüz** (< Rus. *knyaz*) prens; **lüstra** (< Rus. *lyustra*) avize; **desetine** (< Rus. *desyetina*) onluk (eski bir vergi çeşidi).

2.2.10 Ünsüz erimesi:

v/ > Ø/: **börene** (< Rus. *brevno*) kütük.

2.2.11 Göçüşme: Açıklık uyumu temel sebep olarak ünlü veya ünsüzlerden en az iki sesin karşılıklı olarak yer değiştirmesi olayıdır. Mesela; **ni/ > in/:** **sirinke** (< Rus. *serniki*) kibrit; **çk/ > şk:** **möşke** (< Rus. *bokça*) fiç, varil.

2.2.12 Hece Yutulması: Birbirine benzer hecelerden birisinin fonetik olarak kullanıştan kalkmasıdır. Kazak Türkleri, Rusçadan alıntı yaptığı kelimelerin bazı hecelerini yutarak telaffuz edebileceği biçime sokmuşlardır.

ten/ > Ø/: **siysa** (< Rus. *sitens*) pamuktan yapılmış kumaş.

yu/ > Ø/: **kurşek** (< Rus. *kryuçok*) tiğ.

it/ > Ø/: **metke** (< Rus. *matitsa*) döşeme kalası, döşeme kirişi.

lo# > Ø#: **kuramıs** (< Rus. *koromıslo*) su taşımak için omuzda kullanılan sırık.

sa# > Ø#: **metke** (< Rus. *matitsa*) döşeme kalası, döşeme kirişi.

4. Kazak Türkçesine, Rusçadan Herhangi Bir Ses Değişikliğine Uğramadan Geçen Kelimeler

Kazak Türkçesine yakın dönemde geçen bu kelimelerde Rusçanın hem yazı hem de fonetik özellikleri korunmuştur. Ayrıca kelimelerin telaffuzları da Rusçada olduğu gibidir. Bu gruptaki kelimelerin Rusça özgün şekillerinde bulunan *ь* (inceltme işareti) ve *ъ* (kesme işareti) işaretleri, Kazak Türkçesinde kullanılışları sırasında varlıklarını korumuşlardır. Mesela; *luk* 'soğan'; *sdelat* (söyleyişte *zdelat*) 'yapmak, etmek'; *samol'yot* 'uçak'; *nol* 'sıfır'; *ştstepel* (söyleyişte *iştstepel*), *fakul'tet* 'fakülte'; *stil* 'üslup', *prinyat* 'almak'; *slovar* 'sözlük'; *rukopis* 'el yazması'; *prizemlit'sya* 'iniş yapmak'; *nagradit* 'ödüllendirmek' vb. Kırgız Türkçesi de

Rusçadan dolaylı ve doğrudan geçen kelimelerin bazılarında ь (inceltme işareti) ve ь (kalınlaştırma işareti) işaretlerini kullanma bakımından Rusça kelimelere yaklaşmıştır³⁹.

Kazak Türkçesine, herhangi bir ses değişikliğine uğramadan Rusçadan geçen kelimelerin bazıları şöyledir:

1) Günlük hayatta kullanılan kelimeler

baydarka ‘su sporlarında kullanılan ince uzun kano’; **batrak** ‘ırgat, rençper’; **bokal** ‘kadeh’; **vanna** ‘banyo, banyo küveti’; **visokosny god** ‘artık yıl’; **vodolaz** ‘dalğış, balık adam’; **voronka** ‘huni’; **galstuk** ‘kravat’; **grafin** ‘sürahi’; **domna** ‘maden fırını’; **zaboy** ‘maden kuyusunda işçinin açtığı oyuk; hayvan kesimi’; **zagon** ‘duvarla çevrilmiş durumdaki bir parça arazi’; **zakaz** ‘sipariş’; **zalog** ‘kefalet, depozit, teminat’; **zamazka** ‘macun, cam macunu’; **zaton** ‘nehir koyu’; **kartina** ‘tablo, resim’; **kartočka** ‘1. Kart, fiş 2. Fotoğraf, resim’; **kaströl** ‘tencere’; **katok** ‘kayma yeri’; **katuška** ‘makara’; **kerosin** ‘gaz ve petrol’; **kleyonka** ‘naylon, muşamba’; **kletka** ‘hücre, kare’; **konditer** ‘pastacı’; **konki** ‘paten’; **korabl** ‘1. Gemi 2. Uzay gemisi’; **kreslo** ‘koltuk’; **krest** ‘çarmıh, haç, istavroz’; **kuzov** ‘araç kasası’; **kurtka** ‘mont’; **kušetka** ‘kanepa’; **kürşek** ‘1. Bir tür çömlek 2. Mandal’; **mohoka** ‘ucuz ve kalitesiz tütün’; **gruzovik** ‘kamyon, yük arabası’; **gudok** ‘düdük, siren’; **moryak** ‘denizci’; **mujik** ‘Rus köylüsü’; **nagan** ‘tabanca’; **papaha** ‘kalpak, papak’; **papka** ‘dosya, klasör’; **par** ‘nadasa bırakılmış toprak’; **potşipnik** ‘yatak, rulman’; **paralon** ‘sünger’; **paraşok** ‘deterjan’; **posilka** ‘posta yoluyla gönderilen eşya, koli’; **porşen** ‘piston, itenek’; **pater** ‘daire’; **paveski** ‘fayton’; **probirka** ‘laboratuarda kullanılan tüp’; **protivogaz** ‘gaz maskesi’; **rakovina** ‘lavabo’; **rezina** ‘lastik’; **rudnik** ‘ocak’; **ryumka** ‘kadeh’; **salfetka** ‘peçete’; **slesar** ‘çilingir’; **smola** ‘katran’; **sona** ‘tutar, yekûn, toplam’; **tkan** ‘doku, kumaş’; **urna** ‘1. Çöp tenekesi 2. Seçim sandığı’; **univermag** ‘mağaza’; **fortočka** ‘pencere üst tarafında bulunan ve oda havasının değişmesine yarayan açılır kapanır bölüm’; **hutor** ‘Rusya ve Ukrayna’da köyden küçük yerleşim merkezi’; **çerepitsa** ‘kiremit’; **şarik** ‘bilye, misket’; **şahta** ‘maden ocağı’; **şinyon** ‘kadınların genellikle başlarının arkasına taktıkları ek saç, postiş’; **şşyotka** ‘fırça’; **yadro** ‘1. Çekirdek 2. Nüve, öz 3. Gülle’; **yakor** ‘demir, çapa’; **yakor** ‘çapa’; **yod** ‘tentürdiyot’; **yubiley** ‘yıl dönümü, jübile’; **yubka** ‘etek’.

2) Yönetimle ilgili kelimeler

buhgalter ‘muhasibeci’; **buhgalteriya** ‘muhasibe’; **valyuta** ‘döviz’; **vedomtsvo** ‘genel müdürlük, bakanlık’; **vedomost** ‘yayın bülteni, gazete’; **vzvod** ‘takım, manga’; **vint** ‘vida, tersane’; **vozkal** ‘istasyon, gar’; **efreytor** ‘onbaşı’; **zastava** ‘1. Kara gümrüğü 2. Sınır karakolu’; **katalaşka** ‘hapishane’; **kontlager** ‘toplama kampı’; **kreml** ‘Eski Rus şehirlerini meydana getiren iç kale, Kremlin kalesi’; **krepostnik** ‘feodal toprak sahibi’; **meşanın** ‘küçük burjuva’; **prezident** ‘Cumhurbaşkanı’; **prorab** ‘şantiye şefi’; **rınok** ‘piyasa, Pazar’; **smena** ‘vardiya, takım’; **sobor** ‘kilise’; **sovet** ‘kurul, heyet, konsey’; **sovhoz** ‘Sovyet döneminde devlet eliyle yürütülen tarım işletmesi’; **urna** ‘1. Çöp tenekesi 2. Seçim sandığı’; **çinovnik** ‘memur, bürokrat’; **yurist** ‘hukukçu’.

3) Askerlikle ilgili kelimeler

zapal ‘fitil, fûnye ateşleyicisi’; **zaprağa** ‘ikmal, doldurma’; **zaryad** ‘1. fişek, kurşun 2. Şarj’; **znaçok** ‘işaret; rozet’; **katorga** ‘kürek cezası, sürgün’; **komandir** ‘komutan’; **kombat** ‘1. Tabur komutanı 2. Topçu bölüğü komutanı’; **lager** ‘kamp, kamp yeri, ordugâh’; **podpolkovnik** ‘yarbay’; **polkovnik** ‘albay’; **praporışik** ‘Rus ordusunda uzman çavuş’; **rota** ‘bölük’; **sterşina** ‘baş çavuş’; **şinel** ‘asker paltosu, kaput’; **şlem** ‘1. Miğfer, tolga 2. Başlık, kask’.

4) İlim ve kültürle ilgili kelimeler

⁽³⁹⁾ (detaylı bilgi için bkz. Cüneyt Akın, “Kırgız Türkçesinde Alıntı Kelimelerdeki Ses Değişmeleri”, *Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 2011, s. 610).

balalayka ‘Rus müzik aleti, balalayka’; **gramota** ‘takdirname’; **granka** ‘tashih, düzeltme, doğrultma, yontma’; **govor** ‘köy ağzı’; **kirillitsa** ‘kiril alfabesi’; **konvert** ‘zarf’; **kursant** ‘askerî okul öğrencisi’; **perevodçik** ‘tercüman’; **provodnik** ‘kondüktör, kılavuz’; **propusk** ‘yazılı izin belgesi’; **redaktsiya** ‘redaksiyon, düzeltme’; **slyot** ‘kongre, toplantı’; **strelka** ‘ibre, ok işareti’; **tvorçestvo** ‘yaratma kabiliyeti, yaratıcılık, sanat’; **uçilişse** ‘meslek lisesi, teknik okul’; **çastuşka** ‘Rus halk edebiyatında iki veya dört mısradan oluşan komik ezgili bir tür’; **yumor** ‘mizah’.

5) Yiyecek ve içeceklerle ilgili kelimeler

varenik ‘içi beyaz peynir, patates veya vişneli bir çeşit mantı’; **vaflya** ‘gofret’; **gayka** ‘somun’; **gorçıçnik** ‘hardal lapası, yakı’; **greçka** ‘karabuğdaydan yapılan bir çeşit pilav’; **kapusta** ‘lahana’; **kartop** ‘patates’; **kisel** ‘bir nevi nişastalı ekşimtırak’; **kilka** ‘hamsi’; **kompot** ‘komposto, hoşaf’; **kotleta** ‘köfte, pırzola’; **krahmal** ‘nişasta’; **peçenye** ‘bisküvi’; **suhar** ‘kurumuş, kaskatı olmuş ekmek’; **şşi** ‘lahana çorbası’.

6) Teknikle ilgili kelimeler

gorelka ‘hava gazı, brülörü’; **zapas** ‘1. Yedek 2. Rezerv, stok’; **samosval** ‘damperli kamyon’; **şcyotçik** ‘sayaç’; **skripka** ‘keman’; **sputnik** ‘uydu’; **solidol** ‘makine yağı’; **solyarka** ‘gaz yağı’; **teplitsa** ‘sera’; **teplovoz** ‘dizel, lokomotif’; **teplhod** ‘dizel motorlu gemi’.

7) Bitkilerle ilgili kelimeler

greçka ‘karabuğday’; **romaşka** ‘papatya’; **tayga** ‘Tayga ormanı’; **yantar** ‘kehribar’.

8) Taşımayla ilgili kelimeler

gavan ‘liman’; **gazik**⁴⁰ ‘minibüs’; **yahta** ‘yat’.

9) Sağlıkla ilgili kelimeler

gribok ‘mantar hastalığı’; **zob** ‘guatr’; **ukol** ‘iğne, enjektör’.

10) Hayvanlarla ilgili kelimeler

zoopark ‘hayvanat bahçesi’.

SONUC

a) Kazak Türkçesinin söz varlığında *Arapça, Farsça, Moğolca, Çince ve Rusça* kökenli kelimeler ile diğer Türkistan lehçelerinden Kazak Türkçesine geçmiş kelimeler vardır. Kazak Türkçesinde Arapça ve Farsçanın etkisi Karluk grubu lehçelerinden Özbek ve Yeni Uygur Türkçeleriyle, Moğolca kelimeler de Sibiry grubu lehçeleriyle karşılaştırıldığında oldukça azdır. Kazakistan’ın Ruslar tarafından işgalinden başlayarak günümüze kadar gelen dönem içerisinde Rusçadan alınan kelimelerin miktarı ise azımsanmayacak ölçüdedir.

b) Rusça, Türk dilinin lehçelerinden pek çok alıntı kelime aldığı gibi, gerek Çarlık döneminde gerekse Sovyet döneminde yönetimi altında bulunan Türk topluluklarının söz varlığına kelimeler de vermiştir. Mesela; *yem* kelimesi, Rusçaya Tatar Türkçesinden geçmiştir. Bu kelimenin genişletilmiş biçimi olan *yemşik* kelimesi de Rusçadan Türk boylarına geçmiştir. Kelime, çağdaş Kazak Türkçesine *jémşik* (< *yemşik*) ‘posta arabası, postacı’ biçiminde tekrar geri (~re-borrowing) dönmüştür. Aynı şekilde Rusçadaki *stakan*¹ kelimesi de köken olarak Türk boylarında kullanılan *dostakan* > *tostokan* kelimesiyle ilgilidir. Bugün *stakan* kelimesi, ‘camdan yapılmış kap’ anlamıyla

⁽⁴⁰⁾ Kazak Türkleri, konuşma dilinde gazik’e ‘gazel’ derler.

Rusçadan Türk boylarına geçmiştir. Çağdaş Kazak Türkçesinde *tostakan* ‘tahtadan yapılmış kâse’ ve *stakan* ‘bardak’ biçiminde iki ayrı kelime vardır⁴¹.

c) Kazak Türkçesi ile Rusça arasındaki kelime alışverişi, bu iki halkın ekonomi ve medeniyet sahasında uzun yıllar yakın ilişkiye girmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Rusçadan Kazak Türkçesine ilk dönemlerde geçen kelimeler, genellikle şifahi olduğu için *söyleyişte* değiştirilerek alınmıştır. Sonraki dönemlerde geçen kelimeler ise *yazı dili* aracılığıyla girmiştir.

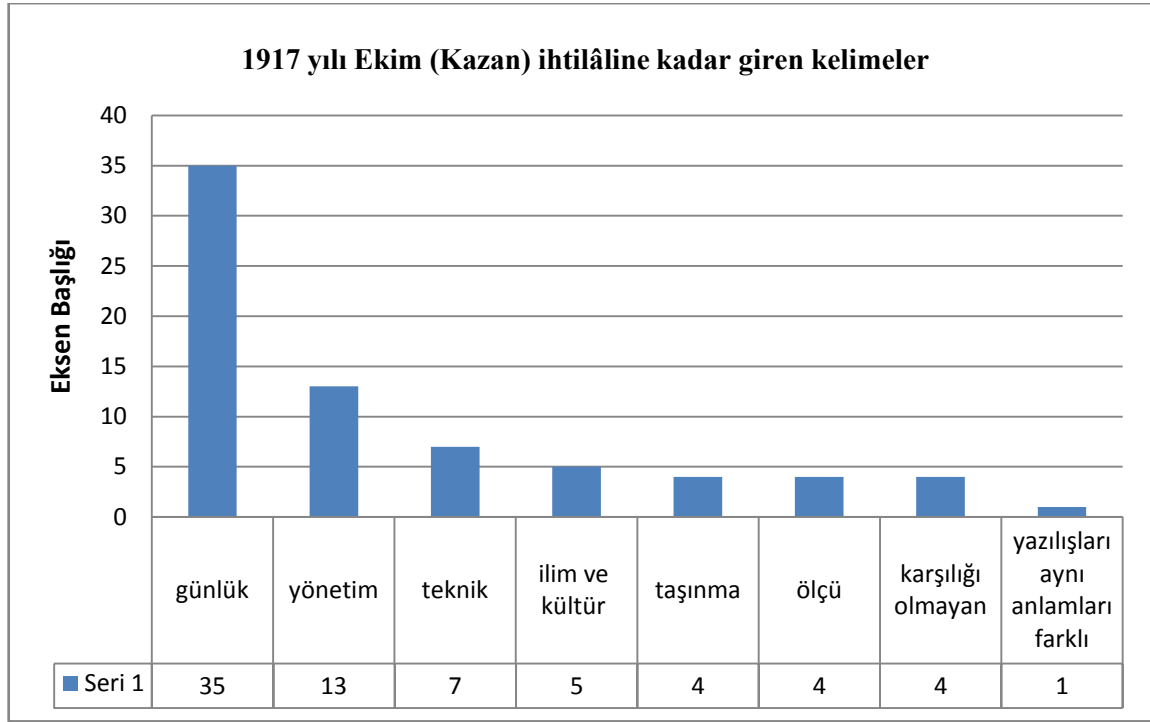
ç) Ahanov, Galiyev, Bolganbayev ve Hasanov gibi Kazak dilcileri, Kazak Türkçesine başta Rusça olmak üzere diğer yabancı dillerden kelime alınmasını ve öyküntü yoluyla belli kalıp ifadelerin (garabet oluştursa da) yerleşmesini bir zenginlik olarak görmektedirler. Çünkü onlara göre Kazak Türkçesi, aldığı kelimelerle kendi iç imkânlarından hareketle yeni kelimeler türetecek ve dolayısıyla söz varlığını her geçen gün zenginleştirecektir. Mesela; Rusçadan geçen *ret* kelimesinin çağdaş Kazak Türkçesi sözlüklerinde *retti* (uygun, düzenli, yerinde), *retsiz* (düzensiz, gelişigüzel), *rettevli* (düzenli, sistemli), *rettevşi* (düzenleyici, ayaracı), *reti bar* (zamanı/sırası var), *reti jok* (zamanı/sırası yok), *reti keliv* (zamanı/sırası gelmek) vb. biçimlerinde geniş bir kavram ailesi vardır.

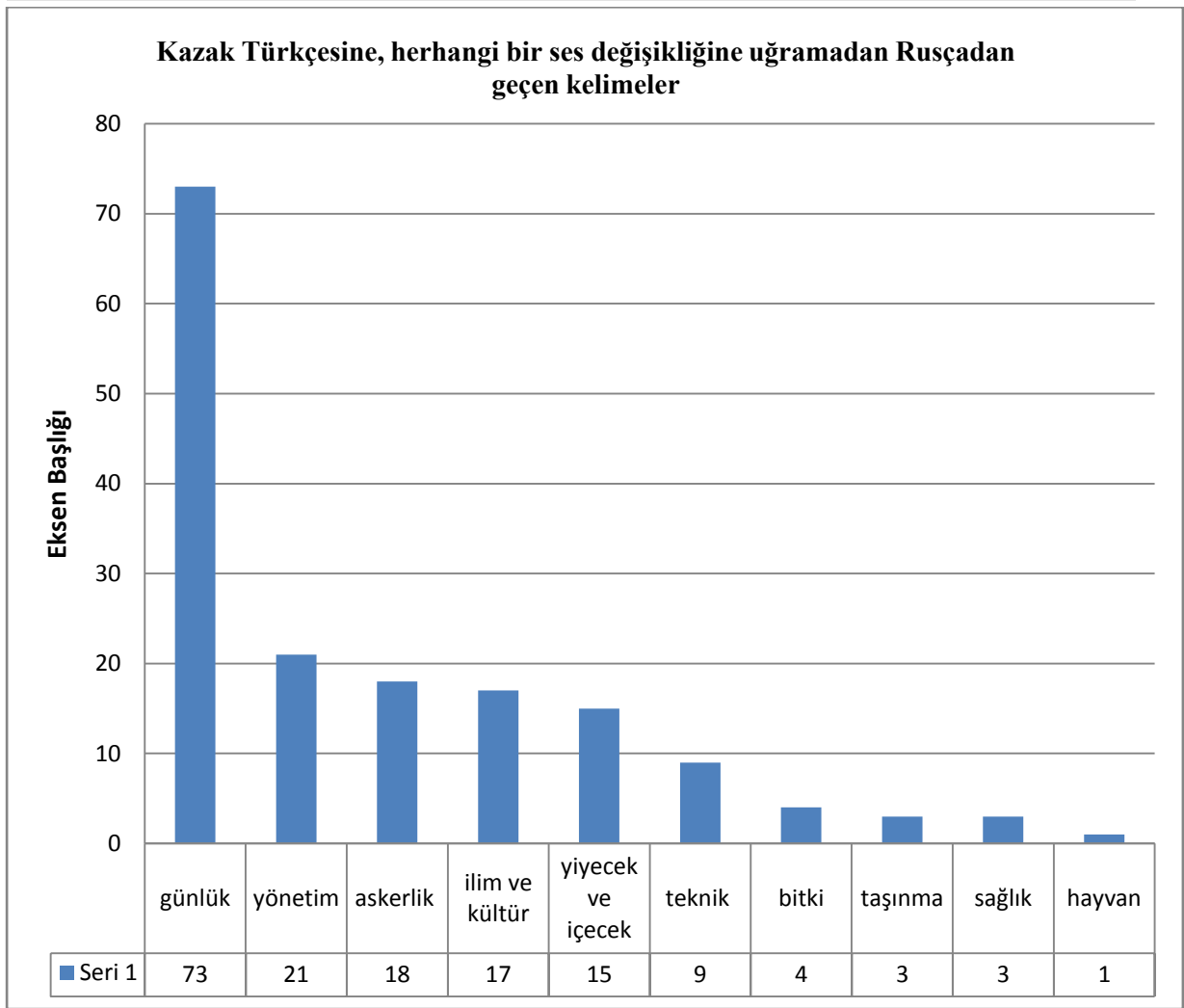
d) Çağdaş Kazak Türkçesinin hem konuşma dilinde hem de yazı dilinde bazı kelimelerin hem Rusçası hem de Kazak Türkçesindeki şekli eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. Mesela; *ostanovka* (Rus.)- *ayaldama* (Kaz.) ‘durak’, *halodil’nik* (Rus.)- *tonazıtkaş* (Kaz.) ‘buzdolabı’, *morojenoye* (Rus.)- *balmuzdak* (Kaz.) ‘dondurma’; *daça* (Rus.)- *sayajay* (Kaz.) ‘yazlık yer’; *prostinya* (Rus.)- *akjayma* (Kaz.) ‘beyaz çarşaf’ vb.

e) Kazak Türkçesine ayrıca Rusça yoluyla *İngilizce*, *Almanca*, *Fransızca*, *İtalyanca*, *Latince*, *Yunanca* ve *İspanyolcadan* da birçok kelime girmiştir. Bugün bu alıntı kelimeler, alındıkları dillerin imlasıyla değil, Rus imlasıyla Kazak Türkçesinin yazı dilinde yer almaktadır. Mesela; Kazak Türkçesinde ‘araştırma grubu’ anlamına gelen *ekspeditsiya* ve ‘göçmen’ anlamına gelen *emigrant* kelimeleri köken bakımından Latince’dir. Bu kelimeler ilkin Rusçaya, daha sonra da Rusçadan Kazak Türkçesine geçmiştir.

f) Ses değişmelerine bakıldığında, Kazak Türkçesine Rusçadan geçen kelimelerde görülen #y > #j, #f > #p, (*patlayıcılaşma*) f/ > p/ (*patlayıcılaşma*) ve #ç > #ş (*sızıcılaşma*) ses olayları karakteristiktir. Ünlü olaylarında son seste a# > Ø# düşmesi, ön seste özellikle #ı ve #i türemeleri ve ünsüz olaylarında ise ön seste #p > #b ötümlüleşmesi, son seste t# > Ø# düşmesi; iç seste -y- > -Ø- yutulması en sık rastlanan ses olaylarıdır.

(⁴¹) Kaken Ahanov, **Til Bilimine Kirispe**, “Mektep” Baspası, Almatı 1965, s. 227.

Rusçadan alıntılanan kelimelerin grafik çizelgesi**Turkish Studies**

İŞARETLER

K Ünsüz terimini formüle eder.

V Ünlü terimini formüle eder.

> Sağa doğru bir gelişme gösterir.

< Sola doğru bir gelişme gösterir.

Bir sesin başında kelime başını, sonunda ise kelime sonunu gösterir.

K/ Kök ünlüsünden sonra gelen ünsüzü temsil eder.

Ø Bir gramer unsurunun telaffuz edilmeyen ancak fonksiyonu korunan şeklini temsil eder.

+ İsme bağlanmayı, isim kategorisini gösterir.

- Fiile bağlanmayı fiil kategorisini gösterir.

~ Birbirinin yerine geçen (alternanslı) şekilleri gösterir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 7/3, Summer, 2012

KISALTMALAR**Frs.** Fransızca**İng.** İngilizce**İt.** İtalyanca**Kaz.** Kazak Türkçesi**Rus.** Rusça**KAYNAKÇA**

- AHANOV, Kaken, **Til Bilimine Kirispe**, “Mektep” Baspası, Almatı 1965.
- AHANOV, Kaken, **Til Biliminin Negizderi**, Joqarı oquv ornındarının qavımdastıqı, “Kitap” baspa üyi, Almatı 2002.
- AKALIN, Şükrü Halûk, “Şor Türkçesinin Söz Varlığı Üzerine Gözlemler”, **Sibirya Araştırmaları**, Simurg yayınları, İstanbul 1997, s. 69–81.
- AKALIN, Şükrü Halûk, “Şor Türkçesinin Söz varlığındaki Rusça Ödünçlemeler ve Alıntılar Üzerine”, (makale, Çukurova Türkoloji web sayfasından alınmıştır.)
- AKIN, Cüneyt, “Kırgız Türkçesinde Alıntı Kelimelerdeki Ses Değişmeleri”, **Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Volume 6/1 2011, s. 606-619.
- AKSAN, Doğan, “Kavram Alanı- Kelime Ailesi İlişkileri ve Türk Yazı Dilinin Eskiliği Üzerine”, **Türk Dil Kurumu Yayınları** Ankara 1989.
- ALKAYA, Ercan, “İki Dillilik ve Rusçadan Tatar Türkçesine Geçen Kavram Tercümelere”, **Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** Volume 2/2 Spring, 2007, s. 41-53.
- AŞA, E. ve BANBERGENOVA, Roza, “Kazak Türklerinin İlk Lengüist ve Metodist Bilgini Olan Ahmet Baytursunoğlu Hakkında Birkaç Söz”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, sayı 2, Güz, 1996.
- ATMACA, Emine, **Korkuteli ve Yöresi Ağzları**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara 2005.
- ATMACA, Emine, “Antalya’nın Korkuteli İlçesi Ağzında Görülen Belirgin Ses Hâdisleri”, **Dil Araştırmaları Dergisi** Cilt: 1 Sayı: 1, Ankara 2007, s. 115-155
- ATMACA, Emine, “Antalya’nın Korkuteli İlçesi Ağzının Standart Türkçeden Farklı Şekil Bilgisi Özellikleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi** sayı: 179 Nisan 2009.
- ATMACA, Emine, “Kazak Türkçesindeki Ağzların Sınıflandırma Çalışmalarına Bir Bakış”, **III. Uluslar arası Ağız Çalıştayı**, Sakarya Üniversitesi, 2010.
- ATMACA, Emine, “Kazak Türkçesinde Ölçü ve Ölçü Adları”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, 27. Sayı, Ankara 2011, s. 21-48.
- AVŞAR, Zakir, *Ferruh Solak, Selma Tosun*, “Türk Dünyasının Demografik Yapısı”, **Yeni Türkiye**, s.15 Mayıs-Haziran, 1997.

- BALAKAYEV, Mevlen, *Kazak Til Biliminin Meseleleri (Vaprosı Kazakhskogo Yazıkoznaniya)*, “Arıs” baspası Almatı, 2008.
- BACON, Elizabeth, **Central Asians Under Russian Rule**, Cornell University Press, İthaca and London, 1980.
- BARUTÇU ÖZÖNDER, Sema, “Genel Türklük Alanı Çerçevesinde Türk Dilinin Durumu, İleriye Dönük Bakış ve Yaklaşımlar”, **KÖK Araştırmalar I/1**, Bahar 1999.
- BASKAKOV, N. A., **Türk Dillerinin Tarihî-Tipolojik Sesbilimi**, (çev. K. Koç, O. S. Karaca), İstanbul 2006.
- BAYTURSINOV, Ahmet, **Til Tagılımı**, Almatı “Ana Tili”, 1992.
- BİLİR, Ramazan, **Kazak Türkçesi ve Batı Ağzının Fonetik, Leksikolojik Özellikleri**, Kazakistan Kızılorda Korkut Ata Devlet Üniversitesi Türk Dünyası Kızılorda Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, (Yayınlanmamış Lisans Tezi) (Danışman: Janar USPANOVA), Kazakistan 2008.
- BUDAGOV, L. **Sravnitelny Slovar Turetsko-Tatarskih Nareciy**, S. Peterburg: Tipografiya Imperatorskoy Akademii Nauk, 1869-1871.
- BURAN, Ahmet ve ALKAYA Ercan, **Çağdaş Türk Lehçeleri**, Elazığ, Tisav, 1999.
- CAFEROĞLU, Ahmet, **Türk Kavimleri**, Enderun Kitabevi, İstanbul 1988.
- CLAUSON, sir Gerhard, **An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish**, Oxford University Press, London 1972.
- ÇETİN, Engin, “Eski Türkçedeki İnsan Yapımı Nesne Adlarında Ödünçlemeler Üzerine” (makale, Çukurova Türkoloji web. Sayfasından alınmıştır.)
- ÇETİN, Engin, **11. Yüzyıl ve Öncesi Türkçesinde İnsan Yapımı Nesne Adları**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana (Danışman: Doç. Dr. A. Deniz ABİK) 2002.
- DREVNETYURKSKIY SLOVAR SSCB Bilimler Akademisi Dilbilim Enstitüsü, *Izdatelstvo ‘Nauka’*, Leningrad, 1969.
- DUMAN, Fatma, **Kazak Türkçesinin Söz Varlığındaki Rusça Ödünçlemeler ve Alıntılar Üzerine** Basılmamış Lisans Tezi (Danışman: Öğretim Görevlisi Emine Atmaca), Kızılorda Korkut Ata Üniversitesi, Kazakistan 2009.
- ERCİLASUN, Ahmet Bican, **Türk Dünyası Üzerine İncelemeler**, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- EREN, Hasan, **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**, Ankara 1999.
- FASMER, Maks, **Etimolojiçeskiy Slovar Ruskogo Yazıka**, Progress. Moskova (I. Cilt 1964, II. Cilt 1986, III. Cilt 1987, IV. Cilt 1987).
- GÜLTEK, Vedat, **Bilim ve Sanat Rusça-Türkçe Sözlük**, Ertem matbaası, Ankara 2004.
- İSMAİL, Mehmet ve TÜRK Vahit, “Birinci Türkoloji Kurultayı’nda Ahmet Baytursunulı’nın Bildirisi ve Bir Değerlendirme”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, sayı 8, Güz, Ankara 1999.
- HASENOV, Amedi, **Til Bilimi**, ‘Sanat’ baspası, Almatı 2003.

- HENZE, Paul B., **Sovyet Müslümanları Arasında İkinci Dil Olarak Rusçayı Yaygınlaştırmanın Gittikçe Artan Önemi** (çev. Yuluğ Tekin KURAT), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Asya-Afrika Araştırmaları Grubu, Yayın No: 35, 1986.
- KALİYEV, G. ve E. BOLGANBAYEV, **Kazırgı Kazak Tilinin Leksikologiyası Men Frazeologiyası**, “Sözdik Slovar” baspası, Almatı 2006.
- KARAAĞAÇ, Günay, “Alıntı Kelimeler Üzerine Düşünceler”, **Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi**, sayı 552, Ankara 1997, s. 499-511.
- KARAAĞAÇ, Günay, **Dil, Tarih ve İnsan**, Akçağ yay., Ankara 2002.
- KARABULUT, Ferhat, “Dil Ölümü Sürecinde Kazak Türkçesinin Durumu”, Sosyal Bilimler Celal Bayar Üniversitesi S.B.E, Cilt: 2, S. 1, 2004 s. 67-87.
- KARACA, Selim Oktay, “Kazak Türkçesinde Sözdizimi Düzeyinde Rusça Etkisi”, **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/2 Spring**, 2010.
- KAYDAROV, A.T. ve ORAZOV, M., **Türklük Bilgisine Giriş**, (çev. Vahit Türk), Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1999.
- KAZAK TİLİNİN TÜSİNDİRME SÖZDİĞİ, № (1986) Almatı, 1. cilt 1974, 2. cilt 1976, 3. cilt 1978, 4. cilt 1979, 5. cilt 1982, 7. cilt 1983, 8.cilt 1985, 9–10. Cilt. 1986.
- KINACI, Cemile, “Sovyetlerden Günümüze Kazakistan’da Kazak Dilinde Eğitim Politikaları”, **Turkish Studies, International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 5/4 Fall**, 2010, s. 1304-1319.
- KOÇ, Kenan ve BAYNİYAZOV, Ayabek, **Vehbi Başkapan Kazakça Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü**, Akçağ yay., Ankara 2003.
- KOÇ, Kenan ve DOĞAN, Oğuz, **Kazak Türkçesi Grameri**, Gazi Kitabevi Ankara 2004.
- LEECH, Geoffrey, **Semantics, The Study of Meaning**, Penguin Books, Usa 1981.
- MIRZABEKOV, S., **Kazak Tilinin Dıbis Jüyesi**, Sözdik Slovar’ baspası, Almatı 1999.
- RADLOFF, W., **Versuch eines Wörterbuches der Türk- Dialekte** S. Petersburg I (1893), II (1899), III (1905), IV. (1911).
- OJEGOV, S. İ. ve ŞİVEDOVA, N. Yu., **Tolkaviy Slovar Ruskogo Yazıka**, Moskova 2009.
- ÖZEREN, Mehmet, “Kırgız Türkçesindeki Rusça Alıntı Sözcükler Ve Bu Sözcüklerdeki Ünsüz Olayları”, **Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks, ZfWT** Vol. 2, No. 2, 2010, s. 227 – 241.
- ÖZKAN, Nevzat, **Türk Dünyası Nüfus, Sosyal Yapı, Dil, Edebiyat**, Geçit yayınları, Kayseri, 1997.
- SAMAYLOVİÇ “Kazak Kelimesi Hakkında” (Çev. Saadet Çağatay), **TDAY Belleten**, Ankara 1957 s. 954.
- SARAY, Mehmet, **Rusların Orta Asya’yı Ele Geçirmeleri** (çev. Erkut GÖKTAN), Orta Doğu Teknik Üniversitesi Asya-Afrika Araştırmaları Grubu, Yayın No: 1., 1984.
- SARIBAYEV, Ş., G. Kaliev, **Kazak Dialektologiyası**, Almatı 1991.

-
- SEVORTYAN, E. V., **Etimologiçeskiy Slovar Tyurkskih Yazıkov** Moskova I (1974), II (1978) III (1980) IV (1989) V (1997) VI (2000).
- SEVORTYAN, E. V., “Assimilatsiya i Dissimilatsia Soglasnih v Yujnih Tyurkskih Yazıkah”, -**Sb. İssledoveniya po Sravnitelnoy Grammatike Tyurkskih Yazıkov**, çast I.
- TACİBAYEV, Raşid, “Kazakistan’da Rus Göçmenlerinin Yerleřtirilmesi”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, s. 116 (Ekim 1998), 1998, s. 153-159.
- TAJUTOV, Akas, **Türkçe- Kazakça Sözdik**, »Sözdik- Slovar« baspası, Almatı 1997.
- TAMİR, Ferhat, “Kazak Türkleri Edebiyat”, Türk Dünyası El Kitabı, 4. Cilt (*Türkiye Dışı Türk Edebiyatlar*), **Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları**, Ankara 1998.
- TUNA, Osman Nedim, **Türk Dilbilgisi Ders Notları (Fonetik ve Morfoloji)**, Malatya 1986.
- TÜRK, Vahit ve ATMACA, Emine, “Kazak Türkçesindeki Ağızların Sınıflandırma Çalışmalarına Bir Bakış”, III. Uluslararası Türkiye Türkçesi Ağız Çalıştayı, Sakarya 2010.
- TENİŐEV, E. R., **Sravnitelno-İstoriçeskaya Grammatika Tyurkskih Yazıkov – Leksika**, “Nauka”, Moskova 1997.
- ÜSTÜNOVA, Kerime, “Rusça Etkisinde Kazakça”, **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, sayı: 11, Bahar, Ankara 2001, s. 98-104.
- VARDAR, Berke, **Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü**, ABC Kitabevi, İstanbul 1998.